

Selvitys saamenkielisen opetus- ja varhaiskasvatushenkilöstön saatavuudesta ja koulutuspoluista

Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2020:30

Laura Arola

Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2020:30

Selvitys saamenkielisen opetus- ja varhaiskasvatushenkilöstön saatavuudesta ja koulutuspoluista

Opetus- ja kulttuuriministeriön saamen kielten ja saamenkielisen
opetuksen kehittämistyöryhmän taustaselvitys

Opetus- ja kulttuuriministeriö

ISBN PDF: 978-952-263-836-6

Taitto: Valtioneuvoston hallintoyksikkö, Julkaisutuotanto

Helsinki 2020

Kuvailulehti

Julkaisija	Opetus- ja kulttuuriministeriö	1.12.2020
Tekijät	Laura Arola	
Julkaisun nimi	Selvitys saamenkielisen opetus- ja varhaiskasvatushenkilöstön saatavuudesta ja koulutuspoluista	
Julkaisusarjan nimi ja numero	Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2020:30	
Diaarinumero	VN/13434/2020	Teema Koulutus
ISBN PDF	978-952-263-836-6	ISSN PDF 1799-0351
URN-osoite	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-836-6	
Sivumäärä	45	Kieli suomi
Asiasanat	saamenkielinen opetus, saamen kielen opetus, saamenkielinen varhaiskasvatus, saamen kieli- ja kulttuuripesätoiminta, saamenkielisten opettajien koulutus, saamenkielisten varhaiskasvattajien koulutus, saamelainen pedagogiikka, saamen kielet Suomessa, inarinsaame, pohjoissaame, koltansaame	
Tiivistelmä	<p>Tässä selvityksessä 1) tarkastellaan saamenkielisen varhaiskasvatuksen ja opetuksen henkilöstötilannetta, 2) luodaan katsaus niihin opinto- ja koulutusvaihtoehtoihin, joita kelpoisen saamenkielisen opetus- ja varhaiskasvatuksen henkilöstön kouluttamiseksi tällä hetkellä on ja 3) annetaan suosituksia siitä, miten henkilöstöresurssitilannetta voisi parantaa ja koulutusta suunnata.</p> <p>Saamenkielisessä varhaiskasvatuksessa ja opetuksessa ei ole riittävästi tehtävään koulutettua ja saamen kieliä osaavaa henkilöstöä. Tämä tilanne on kaikissa saamelaisten kotiseutualueen kunnissa sekä kotiseutualueen ulkopuolella niissä paikoissa, joissa saamenkielistä varhaiskasvatusta ja opetusta on. Jopa 40 % työntekijöistä on vailla muodollista kelpoisuutta.</p> <p>Ensi vaiheessa tulee päättää, mitkä oppilaitokset vastaavat saamenkielisten kasvatuksen ja opetuksen alan eri ammattilaisten koulutuksesta. Tarvitaan räätälöityjä, saamelaisten kotiseutualueella järjestettäviä monimuotokoulutuksia, jotka antavat mahdollisuuden pätevoityä varhaiskasvatuksen työntekijäksi tai opettajaksi niin, että saamen kieli, saamelaiskulttuuri ja saamelainen pedagogiikka on huomioitu opinnoissa. Seuraavassa vaiheessa oppilaitosten suomenkielisille linjoille tulee kehittää saamenkielisille opiskelijoille tarkoitettuja opintokokonaisuuksia. Kiireellisimmin tulee tarttua kahteen ongelmaan: 1) koltansaamen kielen henkilöstön tilanteeseen ja 2) kaikkia saamen kieliä koskevaan aineenopettajien puutteeseen perusopetuksessa ja lukiossa opetettavissa aineissa.</p>	
Kustantaja	Opetus- ja kulttuuriministeriö	
Julkaisun jakaja/myynti	Sähköinen versio: julkaisut.valtioneuvosto.fi Julkaisumyynti: vnjulkaisumyynti.fi	

Presentationsblad

Utgivare	Undervisnings- och kulturministeriet	1.12.2020
Författare	Laura Arola	
Publikationens titel	Utredning av tillgången på och utbildningsvägarna för samiskspråkig undervisningspersonal och samiskspråkig personal inom småbarnspedagogiken	
Publikationsseriens namn och nummer	Undervisnings- och kulturministeriets publikationer 2020:30	
Diarienummer	VN/13434/2020	Tema Utbildning
ISBN PDF	978-952-263-836-6	ISSN PDF 1799-0351
URN-adress	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-836-6	
Sidantal	45	Språk finska
Nyckelord	samiskspråkig undervisning, undervisning i samiska, samiskspråkig småbarnspedagogik, samisk språk- och kulturboversamhet, utbildning av samiskspråkiga lärare, utbildning av samiskspråkiga småbarnspedagoger, samisk pedagogik, samiska språk i Finland, enaresamiska, nordsamiska, skoltsamiska	
Referat	<p>I den här utredningen 1) granskas personalläget inom den samiskspråkiga småbarnspedagogiken och undervisningen, 2) skapas en översikt av de studie- och utbildningsalternativ som finns för att utbilda behöriga inom samiskspråkig undervisning och småbarnspedagogik just nu och 3) ges rekommendationer för hur man kan förbättra personalresursläget och inrikta utbildningen.</p> <p>Det finns inte tillräckligt med personal som är utbildad och kan de samiska språken i den samiskspråkiga småbarnspedagogiken och undervisningen. Läget är så här i alla kommuner inom samernas hembygdsområde samt på de orter utanför hembygdsområdet där det finns samiskspråkig småbarnspedagogik. Så mycket som 40 procent av personalen saknar formell behörighet.</p> <p>Först bör man fatta beslut om vilka läroanstalter som ska ansvara för att utbilda yrkespersoner inom samiskspråkig pedagogik och undervisning. Det behövs skraddarsydda flerformsutbildningar som ordnas på samernas hembygdsområde och som ger möjlighet att bli behörig för att arbeta inom småbarnspedagogik eller lärare så att samiska, den samiska kulturen och samisk pedagogik har beaktats i studierna. I följande skede behöver man utveckla studiehelteter för samiskspråkiga studerande i läroanstalternas finskspråkiga linjer. Det mest brådskande är att åtgärda två problem: 1) personalläget när det gäller personal som kan skoltsamiska och 2) bristen på ämneslärare i ämnen som lärs ut i den grundläggande utbildningen och i gymnasiet som rör alla samiska språk.</p>	
Förläggare	Undervisnings- och kulturministeriet	
Distribution/ beställningar	Elektronisk version: julkaisut.valtioneuvosto.fi Beställningar: vnjulkaisumyynti.fi	

Description sheet

Published by	Ministry of Education and Culture		1 December 2020
Authors	Laura Arola		
Title of publication	Report on the availability and educational paths for Saami-speaking teachers and Saami-speaking early childhood education personnel		
Series and publication number	Publications of the Ministry of Education and Culture, Finland 2020:30		
Register number	VN/13434/2020	Subject	Education
ISBN PDF	978-952-263-836-6	ISSN (PDF)	1799-0351
Website address (URN)	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-836-6		
Pages	45	Language	Finnish
Keywords	Teaching in Saami, Saami-language education, Saami-language early childhood education and care, nest activities in Saami language and culture, teacher education for Saami-speaking teachers, teacher education for Saami-speaking ECEC educators, Saami pedagogy, Saami languages in Finland, Inari Saami, North Saami, Skolt Saami		
<p>Abstract</p> <p>This report (1) examines the human resources situation in Saami-speaking early childhood education and care and Saami-speaking teachers, (2) provides an overview of the educational and training options currently available for the training of qualified Saami-speaking teachers and early childhood education and care personnel, and (3) gives recommendations on how to improve the human resources situation and where to focus the education and training.</p> <p>There is a shortage of qualified Saami-speaking teachers and competent early childhood education and care personnel in the Saami language. This is the situation in all municipalities that include Saami homeland and in areas outside the Saami homeland where early childhood education and care and teaching is available in Saami. As many as 40 per cent of the personnel lack formal qualifications.</p> <p>In the first phase, it must be decided which educational institutions are responsible for the education and training of different Saami-speaking teachers and early childhood education and care professionals. Customised multi-disciplinary education and training in the Saami homeland is needed. This makes it possible to become qualified in early childhood education and care or as a teacher so that the Saami language, Saami culture and Saami pedagogy are taken into account in the studies. In the next phase, sets of study units intended for Saami-speaking students should be developed in the Finnish-speaking specialisation options of educational institutions. Two problems must be tackled as a matter of urgency: 1) the situation of the personnel of the Skolt Saami language and 2) the lack of subject teachers in all Saami languages in primary and lower secondary school and in subjects taught in general upper secondary school.</p>			
Publisher	Ministry of Education and Culture, Finland		
Distributed by/ publication sales	Online version: julkaisut.valtioneuvosto.fi Publication sales: vnjulkaisumyynti.fi		

Valdâlemlostâ

Almostittee	Máttááttâs- já kulttuurministeriö	1.12.2020
Rähteeh	Laura Arola	
Almostittem nommâ	Čielgiittâs sâmikielâlii máttááttâs- já arâšoddâdempargovievâ finniimist já škovlimpâlgáin	
Almostittemrááidû nommâ já nummeer	Máttááttâs- já kulttuurministeriö almostitmeh 2020:30	
Diaar/ hahânummeer	VN/13434/2020	Teema Škovlim
ISBN PDF	978-952-263-836-6	ISSN PDF 1799-0351
URN-čujottâs	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-836-6	
Sijđomeeri	45	Kielâ suomâkielâ
Äššisäänih	sâmikielâlâš máttááttâs, sâmikielâ máttááttâs, sâmikielâlâš arâšoddâdem, säämi kielâ- já kulttuurpiervâltoimâ, sâmikielâlâš máttááttâs- já arâšoddâdem škovlim, sâmikielâlâš arâšoddâdeijejei škovlim, sâmmilâš pedagogia, sâmikielah Suomâst, anarâškielâ, tavesâmikielâ, nuorttâlâškielâ	
Čuákankiäsu Taan čielgiittâsâst 1) tárkkoo sâmikielâlâš arâšoddâdem já máttááttâs pargeetile, 2) ráhtoo kejâstâh toid uáppu- já škovlimmuulsâiävttoid, moh tääl láá tohâlii sâmikielâlâš máttááttâs- já arâšoddâdem škovliimân já 3) adeluvvojeje avžuuttâsah tast, ete maht pargeereesuurstie puávtáččii pyerediđ já škovlim čuosâttiđ. Sâmikielâlâš arâšoddâdmist já máttááttâsâst iä lah tuárvi paargon škuávejum já sâmikielâid mättee pargeeh. Taat tile lii puoh sâmmilij päikkikuávlû kieldâin sehe päikkikuávlû ulguubeln tain soojijn, main sâmikielâlâš arâšoddâdem já máttááttâs lii. Joba 40 % pargein váilu formaallâš tohâlâšvuotâ. Vuosâsaajeest kolgáččii meridiđ, ete moh oppâlâjádâsah västideh sâmikielâlâš šoddâdem já máttááttâs syergi sierâ áámmátulmui škovliimist. Annojeht ohtâgâslávt vuávájum, sâmmilij päikkikuávlust ornimnâál maangâhámásiih škovliimeh, moh adeleh máhđulâšvuotâ šoddâđ tohâlâš arâšoddâdem pargen tâi máttááttâsien tienuuvt, ete sâmikielâ, sâmikulttuur já sâmmilâš pedagogiik lii valdum huámmášumân uápuin. Čuávvo muddoost oppâlâjádâsâi suomâkielâlâš linjâid kalga ovdediđ sâmikielâlâš uáppeid uáivildum uáppuolesvuotâid. Tääl huáppust kalga tarvaniđ kyevti čuolmân 1) nuorttâlâškielâ pargei tilân já 2) puoh sâmikielâid kyeskee amnâsmáttááttâsien vânuvotân vuáđumáttááttâs já luvâttuv amnâsijn.		
Kuástideijeje	Máttááttâs- já kulttuurministeriö	
Almostittem jyehim/vyebdim	Šleđgâlâš versio: julkaisut.valtioneuvosto.fi Almostittemvyebdim: vnjulkaisumyynti.fi	

Govvidanbláđđi

Almustahti	Oahpahuš- ja kulturministeriija	1.12.2020
Dahkkit	Laura Arola	
Almustahttima namma	Čielggadus sámegiela oahpahuš- ja árrabajásgeassinsurggiid bargoveaga fidnemis ja skuvlenbálgáin	
Almustahttinráiddu namma ja nummir	Oahpahuš- ja kulturministeriija almustahttimat 2020:30	
Diára/fidnonummir	VN/13434/2020	Temá Skuvlen
ISBN PDF	978-952-263-836-6	ISSN PDF 1799-0351
URN-čujuhush	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-836-6	
Siidomearri	45	Giella suomagiella
Áššesánit	sámegiela oahpahuš, sámegiela oahpahuš, sámegiela árrabajásgeassin, sámi giella- ja kulturbeassedoaimma, sámegiela oahpaheaddjiid skuvlejupmi, sámegiela árrabajásgeassiid skuvlejupmi, sápmelaš pedagogihkka, sámegiela Suomas, anárašgiella, davvisámegiella, nuortalašgiella	
Čoahkkáigeassu <p>Dát čielggadus 1) gieđahallá sámegiela árrabajásgeassima ja oahpahuš bargiresurssaid dili, 2) čilge oppalaččat daid oahppo- ja skuvlenvejolašvuođaid, maid bokte sámegiela oahpahuš- ja árrabajásgeassinsurggi gelbbolaš bargit dál skuvlejuvvojit, ja 3) ávžžuha doaimbajuid, maiguin sáhtta buoridit bargiresurssaid dili ja stivret ja fokuseret skuvlema.</p> <p>Sámegiela árrabajásgeassima ja oahpahuš surggiin eai leat doarvái skuvlejuvvon bargit, geat máhttet sámegiela. Dat lea dili buot sámiid ruovttuguovllu gielldain ja maidái ruovttuguovllu olggobealde daid báikkiin, gos sámegiela árrabajásgeassin dahje oahpahuš lágduvvo. Juoba 40%:s bargiin váilu formála gelbbolašvuohta.</p> <p>Vuostamužžan galgá mearridit das, guđe oahppolágadus lea ovddasvástáduš sámegiela ámmátolbmuid skuvlemis bajásgeassima ja oahpahuš iešguđege suorgái. Dárbbášuvvojit mánggahámat skuvlejumit, mat lágduvvojit sámiid ruovttuguovllus ja heivehuvvojit studeanttaide individuálalaččat; daiguin lea vejolaš háhkta árrabajásgeassinbargi dahje oahpaheaddji gelbbolašvuođa nu, ahte sámegiella, sámi kultuvra ja sápmelaš pedagogihkka leat váldon vuhtii oahpuin. Čuovvovaš muttus galgá oahppolágadusaid suomagiela linjjáid sisa ráhkadit sierranas oahppoollisvuođaid sámegiela studeanttaid váras. Hoahpohoahpus galgá dustet guokte hástalus: 1) nuortalašgiela bargoveaga dili ja 2) vuođđo- ja lohatoahpahuš fágaoahpaheaddjiid váni, mii guoská buot sámegielaide.</p>		
Goastideaddji	Oahpahuš- ja kulturministeriija	
Almustahttima juohkki/vuovdin	Elektrovnnalaš veršuvdna: julkaisut.valtioneuvosto.fi Almustahttin vuovdin: vnjulkaisumyynti.fi	

Čuä'jtöslöstt

Čöodteei	Mätt'tös- da kulttuurministeria	1.12.2020	
Raajji	Laura Arola		
Čöodtööz nōmm	Čiölg'tös sää'mkiöllsa mätt'tös- da oudpeâmpersoonkää'dd vuä'žžamvuodâst da škooltöskeäinain.		
Čöodtemjoouk nōmm da nâamar	Mätt'tös- da kulttuurministeria čöodtöözz 2020:30		
Diaari/ ha'ŋk'kōsnâamar	VN/13434/2020	Tee'mm	Škooutös
ISBN PDF	978-952-263-836-6	ISSN PDF	1799-0351
URN-addrös	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-836-6		
Seiddmie'rr	45	Ķiöll	lää'dd
Ä'sš-sää'n	sää'mkiöllsaž mätt'tös, sää'mkiöl mätt'tös, sää'mkiöllsaž oudpeâmm, sää'mkiöll- a kulttuurpie'sstâimmjummuš, sää'mkiöllsai u'čtee'li škooltös, sää'mkiöllsai oudpeâmmji škooltös, Sä'mmlaž pedagogi, sää'mm kiöl Lää'ddjännmest, aanarsää'mkiöll, tä'vvsää'mkiöll, nuorttsää'mkiöll		
Ö'htekeässmōš:			
<p>Tän čiolgtöözžâst 1) ta'rkstâ'lle sää'mkiöllsa oudpeâmm da mätt'töözž persoonkâ'ddvue'k'k, 2) rä'jie kiččldös töid mätt'tös- da škooltemvaajtösmäainaid, kook kuttâz sää'mkiöllsa mätt'tös- da oudpeâmm škooltössân tän šiätt lij da 3) ou'dde ra'vvjöözzid tō'st, mä'htt persoonkâ'ddresurssvue'k'k vuaitči pue'reed da škooltöözž pravvled.</p> <p>Sää'mkiöllsast oudpeâmmast da mätt'töözžâst ij leäkku ri'jtjee'jen tuejjo'sse škooltum da sää'mkiöllid sillteej'ja persoonkâ'dd. Tât vue'k'k lij pukin sä'mmlai dommvuu'di koo'ddin de dommvuu'di äälgpeä'lnn töin paai'kin, koin sää'mkiöllsaž oudpeâmm da mätt'tös lij. Kuäđdra 40 % tuäjjituejee'jin lää väjja takainallšem ää'ntemvuod.</p> <p>Vuöss šiätt älgg tu'mmjed, kook mättstrooi'tel va'stee sää'mkiöllsai šöddeem da mätt'tem sue'rij jee'res ämmatnii'k'ki škooltöözžâst. Taarbše puötlöttum, sä'mmlai dommvuu'din riäššâm määnggää'blekškooltöözžid, kook ou'dde vuei'tlvažvuod čea'ppâ'tted oudpeâmm tuäjjituejee'jen le'be u'čtee'len nu'tt, što sää'mkiöll, sää'mkulttuur da sä'mmlaž pedagogikk lij vuâmmšum mätt'töözžâst. Nuu'bb šiätt mättstrooi'ttli lää'ddkiöllsai liinjid älgg oudeed sää'mkiöllsai mätt'töötjid öölg'tum mätt'tösceälaivuodid. Ķiörggubun älgg tää'vtööttâd kue'htten vä'žžlōsvuod'tte: nuorttsää'mkiöll persoonkâ'dd vuäkkâ da 2) puki sää'mkiöllid kuōskki aunu'su'čtee'li väna vuäđdmätt'töözžâst da lookkiškoolâst mätt'tem aunnsin.</p>			
Čöodteei	Mätt'tös- da kulttuurministeria		
Čöodtöözž jue'k'ki/ kaaupšummuš	Liädglaž šiöttummuš: julkaisut.valtioneuvosto.fi Čöodtöskaaupšummuš: vnjulkaisumyynti.fi		

Sisältö

Tiivistelmä	10
1 Selvityksen tavoite ja aineisto	12
2 Aiemmat selvitykset	14
3 Saamenkielisen varhaiskasvatuksen ja kieli- ja kulttuuripesien tilanne	16
3.1 Saamenkielinen varhaiskasvatus ja kielipesät	16
3.2 Saamenkielisen varhaiskasvatuksen henkilöstötilanne	17
4 Saamenkielisen opetuksen tilanne	20
4.1 Perus- ja esiopetus	20
4.2 Toisen asteen opetus ja ylioppilastutkinto	22
4.3 Saamenkielisen opetuksen henkilöstötilanne	23
5 Saamenkielisen varhaiskasvatus- ja opetushenkilöstön koulutuspolut	27
5.1 Varhaiskasvatuksen henkilöstön kelpoisuudet	27
5.2 Lastenhoitaja- ja sosionomiopinnot	28
5.3 Varhaiskasvatuksen opettajien opinnot	29
5.4 Luokanopettajaopinnot	29
5.5 Aineenopettajan, erityisopettajan ja opinto-ohjaajan opinnot	30
5.6 Ammatillisen koulutukset opettajaopinnot	32
5.7 Hankemuotoiset koulutukset	32
5.8 Ulkomailla suoritettavat opinnot	34
5.9 Saamen kielten opinnot	35
5.10 Koulun muu henkilöstö	37
6 Suositukset	38
6.1 Koltansaame	39
6.2 Vastuu ja toiminnan kehittäminen	39
6.3 Varhaiskasvatus	40
6.4 Saamen kielten opinnot	40
6.5 Luokanopettajakoulutus	41
6.6 Aineenopettajakoulutus ja erityisopettajakoulutus	41
6.7 Didaktiikka	42
6.8 Saamenkielisen henkilöstön työssä pysyminen ja jaksaminen	42
Lähteet	45

Tiivistelmä

Tässä selvityksessä 1) tarkastellaan saamenkielisen varhaiskasvatuksen ja opetuksen henkilöstötilannetta, 2) luodaan katsaus niihin opinto- ja koulutusvaihtoehtoihin, joita kelpoisen saamenkielisen opetus- ja varhaiskasvatuksen henkilöstön kouluttamiseksi tällä hetkellä on ja 3) annetaan suosituksia siitä, miten henkilöstöresurssitilannetta voisi parantaa ja koulutusta suunnata.

Saamenkielisessä varhaiskasvatuksessa ja opetuksessa ei ole riittävästi tehtävään koulutettua ja saamen kieliä osaavaa henkilöstöä. Tämä tilanne on kaikissa saamelaisten kotiseutualueen kunnissa (Utsjoki, Inari, Enontekiö, Sodankylä) sekä kotiseutualueen ulkopuolella niissä paikoissa, joissa saamenkielistä varhaiskasvatusta ja opetusta on (Helsinki, Oulu, Rovaniemi). Jopa 40 % työntekijöistä on vailla muodollista kelpoisuutta. Työntekijöiden puute vaikuttaa myös siihen, miten ja minkälaista varhaiskasvatusta ja opetusta voidaan antaa. Esimerkiksi saamenkielistä aineenopetusta ja lukio-opetusta on mahdotonta kehittää, ellei aineenopettajia kouluteta. Tilanne koskee kaikkia kolmea Suomessa puhuttavaa saamen kieltä.

Ensi vaiheessa tulee päättää, mitkä oppilaitokset vastaavat saamenkielisten kasvatuksen ja opetuksen alan eri ammattilaisten koulutuksesta. Tarvitaan räätälöityjä, saamelaisten kotiseutualueella järjestettäviä monimuotokoulutuksia, jotka antavat mahdollisuuden päteväytyä varhaiskasvatuksen työntekijäksi tai opettajaksi niin, että saamen kieli, saamelaiskulttuuri ja saamelainen pedagogiikka on huomioitu opinnoissa. Seuraavassa vaiheessa oppilaitosten suomenkielisille linjoille tulee kehittää saamenkielisille opiskelijoille tarkoitettuja opintokokonaisuuksia. Kiireellisimminkin tulee tarttua kahteen ongelmaan: 1) koltansaamen kielen henkilöstön tilanteeseen ja 2) kaikkia saamenkieliä koskevaan aineenopettajien puutteeseen perusopetuksessa ja lukiossa opetettavissa aineissa.

Tiivistelmä selvityksen perusteella annettavista suosituksista (tarkemmin luvussa 6):

Koltansaame	Järjestetään erillinen henkilöstökoulutushanke koltansaamenkielisten varhaiskasvatuksen jo opetuksen työntekijöiden ja opettajien kouluttamiseksi.
Vastuu ja toiminnan kehittäminen	Sovitaan, millä instituutioilla ja niiden yksiköillä on vastuu saamenkielisten varhaiskasvattajien ja opettajien kouluttamisesta, ja otetaan tämä vastuu osaksi resurssien jakoa ja koulutuksen antajien tulossopimuksia.
Varhaiskasvatus	Kehitetään saamenkielisten varhaiskasvatuksen opettajien, lastenhoitajien/lähihoitajien ja varhaiskasvatuksen sosionomien tutkintoon johtavaa koulutusta saamelaisalueella säännöllisesti annettavana monimuotokoulutuksena. Luodaan koulutuslinjojen sisälle saamenkielisen opiskelijan opintokokonaisuus.
Saamen kielen opinnot	Lisätään saamelaisalueen koulutuskeskuksen mahdollisuuksia järjestää saamen kielten opintoja. Esitetään Giellagas-instituutin saamen kielten yliopisto-opintojen (perus-, aine- ja syventävät opinnot) vakiinnuttamista saamelaisalueella.
Luokanopettajat	Esitetään, että yliopistot kehittävät mallia, jossa luokanopettajan opinnot voi suorittaa ainakin osin saamelaisalueella monimuoto-opintoina ja luovat luokanopettajakoulutukseen saamenkielisen opiskelijan opintokokonaisuuden.
Aineenopettajat ja erityisopettajat	Tarjotaan täydennyskoulutusta aineenopettajan kelpoisuuden saavuttamiseksi. Laaditaan opintokokonaisuus saamenkielisten aineenopettajien kouluttamiseksi. Suositetaan, että Oulun yliopistoon perustetaan saamenkielisten aineenopettajien koulutuksen koordinaattorin tehtävä.
Didaktiikka	Suosittetaan, että Oulun yliopistoon perustetaan saamen kielten didaktiikan yliopistolehtorin tehtävä.
Henkilöstö	Edistetään saamenkielisen varhaiskasvatuksen, kieli- ja kulttuuripesätoiminnan ja opetuksen henkilöstön työssäjaksamista ja halua pysyä alalla.

1 Selvityksen tavoite ja aineisto

Opetus- ja kulttuuriministeriö on 6.2.2020 asettanut saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen kehittämistyöryhmän. Työryhmän tehtävänä on ”tarkastella saamenkielisen varhaiskasvatuksen, saamelaisten kulttuuri- ja kielipesätoiminnan, saamelaisopetuksen ja -koulutuksen tilaa sekä tehdä esityksiä muun muassa saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen, koulutuksen, varhaiskasvatuksen sekä saamelaisten kulttuuri- ja kielipesätoiminnan kehittämisestä ja saatavuuden vahvistamisesta, sekä opetus- ja varhaiskasvatushenkilöstön saatavuudesta”.

Ministeriön asettama työryhmä on työskentelynsä aikana jakautunut alaryhmiin. Alatyöryhmät ovat: 1) lainsäädäntö, rahoitus, rakenteet ja resurssit, 2) osaamisen kehittäminen ja henkilöstöresurssit, ja 3) toimintakulttuuri ja toimintatavat. Tämä selvitys on osa toisen alatyöryhmän toimintaa. Selvityksessä tarkastellaan saamenkielisen varhaiskasvatuksen, perusopetuksen ja toisen asteen koulutuksen opettajatilannetta, opettajien saatavuutta sekä koulutustarpeita. Mukana selvityksessä on myös saamenkielisen erityisopetuksen opettajatilanne ja -tarve. Varhaiskasvatuksen alalta tarkastelussa ovat mukana lastenhoitajat ja lähihoitajat. Selvityksessä huomioidaan niin saamea äidinkielenään puhuvat kuin myös saamea toisena tai vieraana kielenä puhuvat.

Selvityksen tavoite on koota yhteen ja tuottaa tietoa työryhmän ja sen alaryhmän tueksi saamenkielisen opetuksen ja varhaiskasvatuksen kehittämistä varten. Selvitys on yksi kolmesta, jotka työryhmän alaisuudessa tehdään.

Tässä selvityksessä:

1. kuvaillaan henkilöstöresurssien nykytilanne saamen kielten opetuksessa, saamenkielisessä opetuksessa sekä varhaiskasvatuksessa;
2. luodaan katsaus niihin opintopolkuihin, jotka saamenkielisen opetus- ja varhaiskasvatushenkilöstön kouluttamiseksi ovat olemassa; ja
3. esitetään, miten kelpoisuus- ja koulutustilannetta voitaisiin parantaa.

Selvityksen aineisto

Selvityksessä on käytetty monenlaisia aineistoja. Selvitystä varten on lähetetty kesä-elokuun 2020 aikana sähköpostikyselyt tiedossa oleville saamenkielisten varhaiskasvatus- ja opetuspalveluiden tarjoajille. Opetuksen ja varhaiskasvatuksen järjestäjille tehdyssä kyselyssä on tiedusteltu tarjottujen palveluiden määrää, henkilöstötilannetta ja henkilöstöön kelpoisuutta, henkilöstötilanteen vaikutusta palveluiden tarjoamiseen sekä ehdotuksia henkilöstötilanteen parantamiseksi. Kyselyyn vastasivat kaikki saamelaisalueen kunnat (Utsjoki, Inari, Enontekiö ja Sodankylä) sekä ne saamelaisalueen ulkopuoliset kunnat, joihin kysely lähetettiin (Rovaniemi, Oulu, Helsinki, Kittilä). Inarinsaamenkielisen kieli- ja kulttuuripesätoiminnan osalta kyselyyn vastasi *Anarâškielâ servi* -järjestö.

Koulutuksen järjestäjille tarkoitettu kysely lähetettiin Oulun ja Lapin yliopistoihin ja harjoittelukouluihin, Lapin ja Oulun ammattikorkeakoulujen sosiaalialan yksiköihin sekä Lapissa lastenhoitajia kouluttaviin toisen asteen yksiköihin (SAKK, Lapin koulutuskeskus REDU, Lappia). Yhdeksästä yksiköstä seitsemän vastasi kyselyyn. Kyselyssä tiedusteltiin, valmiuuko yksiköstä saamenkielisiä varhaiskasvattajia tai opettajia, onko saamenkielisiä opiskelijoita huomioitu jollakin tavalla koulutuksessa, minkälaiset valmiudet koulutus antaa saamenkielisenä ammattilaisena toimimiseen, onko yksikkö ollut mukana saamen kielikoulutushankkeissa ja miten yksikön mielestä saamenkielisen varhaiskasvatuksen henkilöstön ja/tai saamenkielisten opettajien saatavuutta voitaisiin parantaa.

Lisäksi selvityshenkilö on keskustellut erikseen Oulun yliopiston Giellagas-instituutin kanssa, ja työryhmä on kuullut kokouksissaan Lapin yliopiston ja harjoittelukoulun sekä Oulun yliopiston ja harjoittelukoulun edustajia. Selvityksessä hyödynnetään myös muita keskusteluja, joita saamenkielisten varhaiskasvattajien ja opettajien tilanteesta ja koulutuksesta on käyty tässä alatyöryhmässä ja muissa työryhmissä, joissa selvityshenkilö on ollut mukana. Näitä ovat Saamelaisten koulutusasiain yhteistyöelin, Saamen kielikylpykoulutuksen työryhmä, Saamelaiskuntien yhteinen kielistrategia -työryhmä ja Ketterä korkeakoulu -hankkeen ohjausryhmä. Koltansaamen tilanteesta on keskusteltu myös Inarin kunnan kielistrategiatyöntekijän sekä Kolttien kyläkokouksen sihteerin kanssa. Lisäksi selvitystyössä on käytetty taustatietoja, joita selvityshenkilöllä on hänen toimittuaan 2014–2020 Utsjoen kunnan sivistysjohtaja-rehtorina. Koltansaamen tilanteesta ja tarpeista on keskusteltu Inarin kunnan kielistrategiatyöntekijän ja Kolttien kyläkokouksen sihteerin kanssa.

2 Aiemmat selvitykset

Saamelaisyhteisössä saamenkielisellä opetuksella ja varhaiskasvatuksella on erityinen asema saamen kielten ja saamelaiskulttuurin säilyttämisessä ja kehittämisessä. Aikio-Puoskarin (2007: 73) mukaan ”koulun merkitystä alkuperäiskansan ja vähemmistön oman kielien tulevaisuudelle ei voi yliarvioida”, ja yhteiskuntapolitiikassa juuri koulutuspolitiikalla on suurin vaikutus saamen kielten käyttöön ja asemaan. Saamenkielisen opetuksen ja varhaiskasvatuksen tilanteesta puhuttaessa kelpoisten työntekijöiden puute nousee väistämättä esiin. Näin ollen hyvin monissa saamelaisyhteisöä ja sen tilaa koskevissa julkaisuissa ja työryhmissä käsitellään erityisesti varhaiskasvatuksen ja opetuksen henkilöstöresurssien tilannetta.

Pula kelpoisista opettajista ja sen vaikutukset kielitilanteeseen nousevat esiin Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen kielikohtaisissa toimenpideohjelmissa (pohjoissaame: Vuolab-Lohi 2007; inarinsaame: Morottaja 2007; koltansaame: Jouni ja Satu Moshnikoff 2006). Toimenpideohjelmassa saamen kielten elvyttämiseksi (2014) keskeinen tavoite on saamen kielten opetuksen sekä saamenkielisen opetuksen kehittäminen, ja tätä perustellaan kattavasti OKM:n elvytystoimenpideohjelman työryhmän esityksessä (2012).

Oulun yliopiston saamen kielten ja kulttuurin tutkimuksen ja opetuksen yksikkö **Giellagas-instituutti** teetti 2010 selvityksen *Saamen kielten ja saamelaisen kulttuurin koulutus- tarpeet Suomessa*. Opettajankoulutus ja opettajaresurssien turvaaminen on keskeinen saamenkielisen opetuksen kehityskohde, ja tähän tarpeeseen Oulun yliopiston saamen kielen ja kulttuurin Giellagas-instituutin odotettiin ja toivottiin vastaavan (Rasmus 2010). Selvityksestä ilmeni, että saamenkielisiä opettajia tarvittiin kipeästi. Tulosten perusteella Giellagas-instituutti teetti toisenkin selvityksen saamenkielisten aineenopettajien koulutukseen liittyen (Pautamo 2010); jälkimmäisessä selvityksessä annetaan selkeitä suosituksia siitä, kuinka saamenkielisten aineenopettajien resurssitilannetta voidaan parantaa. Tässä selvityksessä nostetaan esille niistä olennaisimpia. Voidaankin katsoa, että kokonaisuutena osaamisen kehittämistä ja henkilöstöresursseja käsittelevän alaryhmän ja tämän selvityksen työ liittyy Pautamon (2010: 25) suositukseen: ”Saamenkielisten opettajien kouluttamiseksi tulee laatia pitkän tähtäimen toteuttamissuunnitelma.” Vaikka Pautamon raportin jälkeen on tehty monenlaista saamenkielisten opettajien kouluttamiseen liittyvää

kehittämistyötä, kokonaisuus on edelleen jäänyt hajanaiseksi ja tarvitaan tulevaisuuteen tähtäävä, selkeä strategia.

Valtioneuvoston periaatepäätös toimenpideohjelmaksi saamen kielen elvyttämiseksi

ja sen taustamuistio sisältävät paljon tietoa ja toimenpide-ehdotuksia, jotka pureutuvat nimenomaan varhaiskasvatukseen ja opetuksen tilanteeseen. Tavoitella ”saamea äidin-kielenään puhuvat lapset ja nuoret saavat varhaiskasvatusta ja opetusta saamen kielellä” edellyttää henkilöstön kouluttamista, ja toimenpiteessä 13 esitetään: ”Vahvistetaan saamenkielisen varhaiskasvatushenkilöstön ja opetushenkilöstön mahdollisuuksia saavuttaa muodollinen kelpoisuus hoitamiinsa tehtäviin.”

Saamenkielisten palveluiden nykytilan kartoituksessa (Lehtola & Ruotsala 2017) tarkastellaan lapsille, nuorille ja perheille tarjottavien palveluiden tilannetta ja annetaan suosituksia palveluiden kehittämiseksi. Suosituksia otetaan esille niiltä osin, kun se tämän selvityksen kannalta on tarpeellista.

Saamelaiskäräjät kokoaa säännöllisesti tilastotietoja saamenkielisestä varhaiskasvatuksesta ja perusopetuksesta. Lapin AVI kerää tilastotietoa saamenkielisestä opetuksesta opetuksen rahoitusta varten. Saamelaiskäräjät on selvittänyt saamenkielisten opettajien tarvetta kartoituksin ja kyselyin saamen kielten opetuksen kehittämistä ja koulutusten suunnittelua varten. Viimeksi selvitykset on tehty 2017 ja 2019 (Saamenkielisten palveluiden nykytilakartoitus 2017; *Koulutus- ja oppimateriaalilautakunnan koulutuspoliittinen tiedonanto* 2019). Selvityksistä käy ilmi, että kelpoisista opettajista on pula sekä perus- että lukio-opetuksessa kaikissa saamelaisen kotiseutualueen kunnissa. Erityisesti muiden kuin saamen äidinkielen ja kirjallisuuden aineenopettajien ja erityisopettajien puute on merkittävä, mutta myös luokanopettajista on pulaa. Selvityksen huomiot opettajatilanteesta ja sen vaikutuksista ovat hyvin yhteneviä tämän selvityksen kanssa.

Myös saamelaisalueen johtavat viranhaltijat ovat ottaneet useita kertoja esille vaikeudet rekrytoida saamenkielisiä opettajia (Yle 28.5.2018, Lapin kansa 5.2.2019). Saamelaiskäräjät on laatinut ohjeistuksen saamenkielisen henkilökunnan rekrytoimisen edistämiseksi (Saamelaiskäräjät).

Muita viimeaikaisia selvityksiä on Saamebarometri 2016, jossa kuvataan saamenkielisten palvelujen tilaa ja asiakaskokemuksia saamen kielilain toteutumisesta. Vuoden 2016 Saamebarometrin painopiste on sosiaali- ja terveystaloudellissa, vuoden 2020 meneillään oleva Saamebarometri keskittyy sivistyspalveluihin. Saamelaisopetuksesta on 2016 valmistunut väitöskirja *Saamelaisopetus Suomessa* (Rahko-Ravantti 2016), jossa tarkastellaan saamelaisopetusta opettajien näkökulmasta.

3 Saamenkielisen varhaiskasvatuksen ja kieli- ja kulttuuripesien tilanne

3.1 Saamenkielinen varhaiskasvatus ja kielipesät

Varhaiskasvatuslain (540/2018) 8 §:n mukaan varhaiskasvatusta on järjestettävä lapsen äidinkielellä suomeksi, ruotsiksi tai saameksi. Saamenkielisellä lapsella on siis oikeus oma-kieliseen varhaiskasvatukseen. Saamelaisessa varhaiskasvatuksessa noudatetaan valtakunnallisen varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden ohella saamelaista varhaiskasvatussuunnitelmaa sekä paikallisia varhaiskasvatussuunnitelmia.

Saamenkielistä varhaiskasvatusta toteutetaan Suomessa lakisääteisenä äidinkielenä päivähoitona. Äidinkielistä varhaiskasvatusta annetaan lähinnä pohjoissaameksi saamelaisalueella sekä sen ulkopuolella Rovaniemellä, Oulussa ja Helsingissä, osittaisena myös Kittilässä.

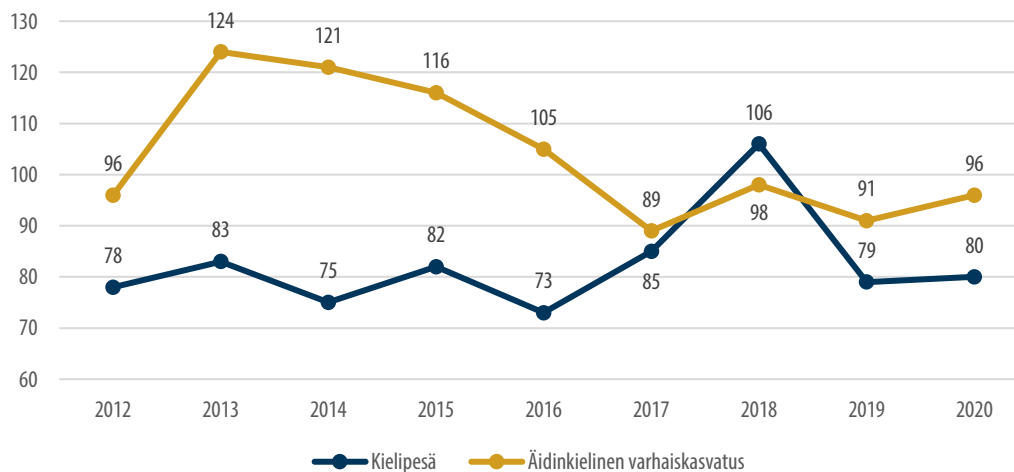
Tämän lisäksi kaikilla kolmella saamen kielellä on kieli- ja kulttuuripesätoimintaa, joka toteutuu päivähoitomuotoisena. Kielipesissä niillä lapsilla, jotka eivät voi omaksua saamen kieltä kotona, on mahdollisuus oppia kieli kielikylpymenetelmällä. Varhaiskasvatuslaki ei määrittele kielipesätoimintaa, eikä lapsella ole siihen subjektiivista oikeutta samoin kuin saamenkieliseen varhaiskasvatukseen.

Inarin- ja koltansaameksi kielipesätoimintaa on Inarin kunnassa. Inarinsaamen kieli- ja kulttuuripesätoiminnasta vastaa toistaiseksi *Anarâškielâ servi*-yhdistys, mutta toiminta on siirtymässä kunnan alaisuuteen. Pohjoissaamen kielipesiä on kaikissa saamelaisalueen kunnissa sekä myös Oulussa ja Rovaniemellä.

Saamenkielisten varhaiskasvatus- ja kielipesäyksiköiden lukumäärät kunnittain on esitetty oheisessa Taulukossa 1. Lapsimäärien kehitys äidinkielisessä varhaiskasvatuksessa ja kielipesätoiminnassa viimeisen kahdeksan vuoden aikana ilmenee Kaaviosta 1; tämänhetkinen lapsimäärä on lähes täsmälleen sama kuin kahdeksan vuotta aiemmin, mutta välillä määrä on ollut hieman korkeampikin.

Taulukko 1. Saamenkielisen varhaiskasvatuksen ja kieli- ja kulttuuripesätoiminnan yksiköt kunnittain.

	pohjoissaamenkielinen varhaiskasvatusyksikkö	pohjoissaamen kielipesäyksikkö	inarinsaamen kielipesäyksikkö	koltansaamen kielipesäyksikkö
Utsjoki	3	3		
Inari	2		3	2
Enontekiö	1 + esikoulu	1		
Sodankylä		2		
Kittilä	osin			
Rovaniemi	1	1		
Oulu	1	1		
Helsinki	1	ei toimi enää		

Kaavio 1. Saamenkielisen varhaiskasvatuksen ja kielipesien lapsimäärät 2012–2020 (Saamelaiskäräjät 2020).

3.2 Saamenkielisen varhaiskasvatuksen henkilöstötilanne

Yhteenveto henkilöstötilanteen suurimmista haasteista:

- Tarve on noin 8–10 varhaiskasvatuksen opettajalle sekä 10–12 lastenhoitajalle tai lähihoitajalle heti ja 10 vuoden sisällä tarve kasvaa.
- Koltansaamenkielisen varhaiskasvatuksen kehittämistarve on akuutti; tarvitaan sekä varhaiskasvatuksen opettajia (2) että lastenhoitajia (3–4).
- Saamenkielisiä erityisvarhaiskasvatuksen opettajia ei ole.
- Kaikille ja kaikenikäisille lapsille ei voida tarjota paikkaa kieli- ja kulttuuripesätoiminnassa resurssipulan vuoksi.
- Akuutteihin tarpeisiin vastaamisen lisäksi myös toimintojen laajentaminen tulevaisuudessa vaatii lisähenkilöstöä.

Saamenkielisen varhaiskasvatuksen henkilöstötilanne on erittäin haastava sekä saamelaisalueella että sen ulkopuolella. Kaikki kyselyyn vastanneet kunnat ilmoittivat, että heillä ei ole riittävää määrää kelpoisia saamenkielisiä varhaiskasvatuksen työntekijöitä. Useimmissa kunnissa ja varhaiskasvatusyksiköissä oli pulaa sekä varhaiskasvatuksen opettajista että lastenhoitajista, mutta joissakin yksiköissä vain jommastakummasta. Tällä hetkellä pula lastenhoitajista tuntui olevan hieman suurempi kuin pula varhaiskasvatuksen opettajista. Kyselyn tulosten mukaan n. 40 % saamenkielisen varhaiskasvatuksen henkilöstöstä on vailla kelpoisuutta.

Kaikki vastaajat toivat esiin myös sen, että henkilöstötilanne kunnan varhaiskasvatusyksiköissä on erittäin herkkä. Saamenkielisiä sijaisia ei ole saatavilla, ja siksi normaalit työelämän katkot (esimerkiksi työntekijöiden poissaolot ja vapaat) aiheuttavat ongelmia palvelussa. Useampi yksikkö vastasi, että edes vailla kelpoisuutta olevia sijaisia ja määräaikaista työntekijöitä ei saada.

Tulosten perusteella tällä hetkellä tai lähitulevaisuudessa on tarve noin 8–10 saamenkieliseen varhaiskasvatuksen opettajalle sekä noin 10–12 lastenhoitajalle. Pohjoissaamenkielisiä työntekijöitä tarvitaan sekä saamelaisalueella että sen ulkopuolella. Pohjoissaamenkielisiä varhaiskasvatuksen opettajia tarvitaan 5–6 ja lastenhoitajia 8–10. Inarinsaamenkieli- ja kulttuuripesätoiminnan tilanteesta saatujen vastausten mukaan henkilöstöresurssitilanne on vaihteleva, ja erityisesti lastenhoitajia tarvitaan. Koltansaamenkielisen varhaiskasvatuksen kehittäminen vaatii erityistä panostusta, sillä vain yksi lastenhoitaja Inarin kunnassa on kelpoinen tehtävänsä. Jos saamenkielistä varhaiskasvatusta kehitetään ja laajennetaan, myös tarve henkilöstölle kasvaa.

Tulevaa kehitystä on vastaajien mukaan vaikeaa arvioida. Tilanteen kehittymiseen vaikuttavat ainakin seuraavat seikat:

- Henkilöstön eläköityminen ja siirtyminen muihin tehtäviin
- Huoltajien sukupolvessa tapahtuva kielen omaksuminen tuottaa uusia tarpeita. Uutta palveluntarvetta syntyy, kun vanhempien kielen revitalisaation myötä kieltä kotona oppivia lapsia on enemmän. Esimerkiksi koltansaamen äidinkieliselle päivähoidolle on tarvetta nyt, kun on enemmän lapsia, joille kotona puhutaan kieltä.
- Toisaalta lapsiluku on pienentynyt ja pienenee edelleen niin saamelaisalueella kuin muuallakin Suomessa. Tämä pienentää ryhmäkokoja ja toisaalta lisää satunnaisten tekijöiden vaikutusta varhaiskasvatusyksiköissä. Väestökehitys ja muuttoliikkeet vaikuttavat tulevaisuudessa merkittävästi varhaiskasvatuksen ja koulutuksen toteuttamiseen.

Vastaajien antamien tietojen mukaan kaikki halukkaat lapset eivät pääse mukaan kulttuuri- ja kielipesätoimintaan, koska resursseja ei ole riittävästi. Resurssipulan vuoksi myös osaan kielipesäryhmistä ei oteta alle 3-vuotiaita lapsia, mikä ei tue varhaista kielen omaksumista. Aiemmistä selvityksistä (Arola 2014) käy ilmi, että saamelaisalueen ulkopuolella olisi jonkin verran tarvetta myös muulle kuin pohjoissaamenkieliselle toiminnalle, mutta resurssien vähyyden vuoksi näihin tarpeisiin ei ole ollut mahdollista reagoida.

Yhdessäkään kyselyyn vastanneessa kunnassa tai yksikössä ei ole tarjolla saamenkielisen varhaiskasvatuksen erityisopettajan palveluita millään kolmesta saamen kielestä. Varhaiskasvatuksen erityisopettajan palvelut annetaan suomeksi. Tämä voi vaikuttaa lapsen tuen tarpeen havaitsemiseen ja tuen antamiseen, koska erityislastentarhanopettaja ei ymmärrä lasten kieltä. Toisaalta lapsen arvioiminen suomeksi ei välttämättä tuota oikeaa tietoa lapsen kehityksestä, kun suomi ei ole lapsen kotikieli eikä varhaiskasvatuskieli.

Palveluntarjoajat kuvasivat kelpoisen henkilöstön puutteen aiheuttamia haasteita monitahoisesti:

- Palvelua ei aina voida tarjota kaikille halukkaille.
- Henkilöstön työhyvinvointi ja työssäjaksaminen kärsivät. Vailla kelpoisuutta olevat henkilöt kuormittuvat työssä enemmän, koska välineitä työhön on vähemmän. Kelpoinen henkilöstö taas joutuu ottamaan vastuuta suuremmasta osasta työkenttää, kun kaikki työntekijät eivät voi vastata samalla tavalla varhaiskasvatuksen tehtävistä (esimerkiksi varhaiskasvatussuunnitelmista).
- Ryhmien toiminnan jatkuvuus on epävarmaa, kun työsuhteet ovat määräaikaisia. Työntekijät eivät sitoudu määräaikaisiin työsuhteisiin ja henkilöstön vaihtuvuus on suurta. Tästä kärsivät lapset, kollegat, esimiestyö ja saamenkielisen varhaiskasvatuksen kehittäminen.
- Yhtenä ongelmana nousi esiin myös se, että varhaiskasvatuksen alan palkat ovat niin heikkoja, että jos saamenkielinen henkilö hankkii koulutuksen, hän usein päätyy vaihtamaan toisenlaisiin töihin tai (pohjoissaamen tapauksessa) hakeutumaan Norjan puolelle työhön. Alalla on siis myös haasteita sekä vetovoimassa että alalla pysymisessä. Näitä haasteita ei voida ratkaista pelkästään nostamalla koulutusmääriä ja parantamalla opintopolkuja.

4 Saamenkielisen opetuksen tilanne

4.1 Perus- ja esiopetus

Suomalaisessa peruskoulussa saamen kielen asema alkoi parantua 1970-luvulla. Silloisen peruskouluasetuksen mukaan on saamenkielisille oppilaille annettava opetusta mahdollisuuksien mukaan myös heidän äidinkielellään. Saamenkielistä perusopetusta on annettu Suomessa 1970-luvulta lähtien pohjoissaameksi. Vuonna 1983 saamenkielinen opetus sai lakisääteisen perustan peruskoulu- ja lukiolakien uudistusten yhteydessä (Aikio-Puoskari 2007: 73). Opetus on laajentunut alakouluopetuksesta yläkouluun pikkuhiljaa. Inarinsaamea alettiin opettaa peruskoulun yläasteella tuntiopetuksena vuonna 1976. Inarin kunta perusti opettajan viran inarinsaamen opetusta varten vuonna 1986. Inarinsaamenkielinen perusopetus on käynnistynyt 2000-luvun alkupuolella. Inarin kunnan ala-asteen kouluissa on opiskeltu koltansaamea Sevettijärvellä vuodesta 1972 lähtien ja Nellimissä 1980-luvulta alkaen. Koltansaamenkielistä perusopetusta on edelleenkin tarjolla vain hyvin rajallisesti; opetusta on lähinnä koltansaamen kielessä. Suurin koltansaamenkielisen koulutuksen este on opettajien puute.

Perusopetuslain (628/1998) 10 §:n mukaan koulun opetuskieli ja muualla kuin koulussa järjestettävässä opetuksessa käytettävä kieli on joko suomi tai ruotsi. Opetuskielenä voi olla myös saame. Näiltä osin laki on hieman epäselvä, sillä ei käy ilmi, onko saame yhdenvertainen kieli suomen ja ruotsin rinnalla koulujen opetuskielenä. Kuntien opetuksen järjestämisluvat ovat ajalta ennen saamenkielistä opetusta ja ainakin Utsjoen kunnan järjestämisluvan mukainen opetuskieli on suomi.

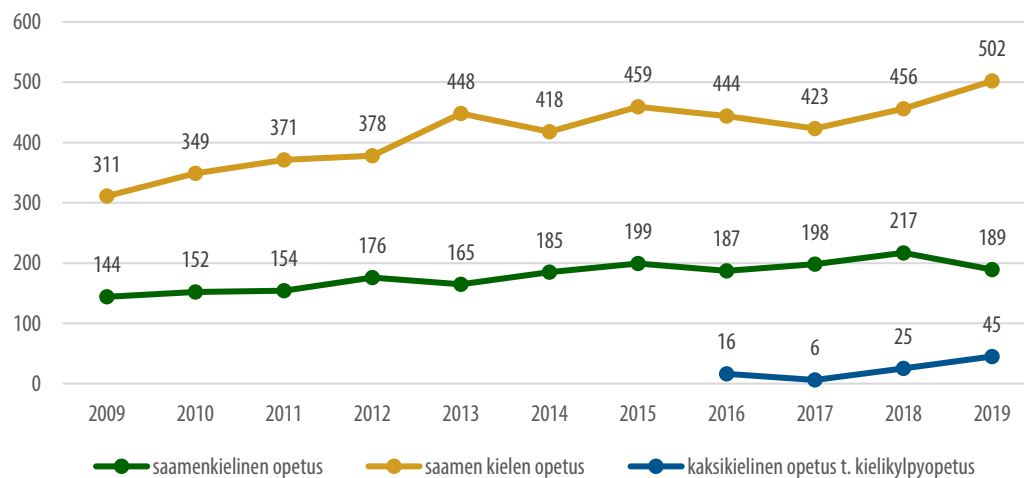
Saamelaisten kotiseutualueella asuvien saamen kieltä osaavien oppilaiden opetus tulee perusopetuslain mukaan antaa pääosin saamen kielellä. Laki ei määrittele, mitä ”pääosin” tarkoittaa, mutta käytännössä lakia on tulkittu niin, että yli 50 % opetuksesta tulee olla saameksi oppilaan peruskoulun aikana. Opetusta voidaan antaa kaikilla kolmesta Suomessa puhutusta saamen kielestä. Perusopetuslain opetuskieltä koskevat säännökset koskevat myös koulussa järjestettävää esiopetusta. Saamelaisalueen kunnat saavat saamenkielisen opetuksen järjestämiseen erillisen valtionavustuksen, joka jaetaan hakemusten perusteella Lapin aluehallintoviraston kautta.

Nykyisen perusopetuslain mukaan saamelaisalueella asuvalla saamenkielisellä oppilaalla on siis oikeus saada pääosa opetuksestaan saameksi. Saamelaisalueen ulkopuolella tällaista oikeutta ei ole, mutta oppilas voi saada saamen kielessä perusopetusta tai lukiokoulutusta täydentävää opetusta siitä säädettyjen kriteerien mukaan, mikäli asuinkunta sitä järjestää. Nykyään oman kielen opetusta voi saada myös etäopetuksena, mikäli oppilaan kotikunta ostaa palvelun. Näissä järjestelyissä kyse on siis normaalin suomenkielisen perusopetuksen lisänä annettavasta täydentävästä opetuksesta.

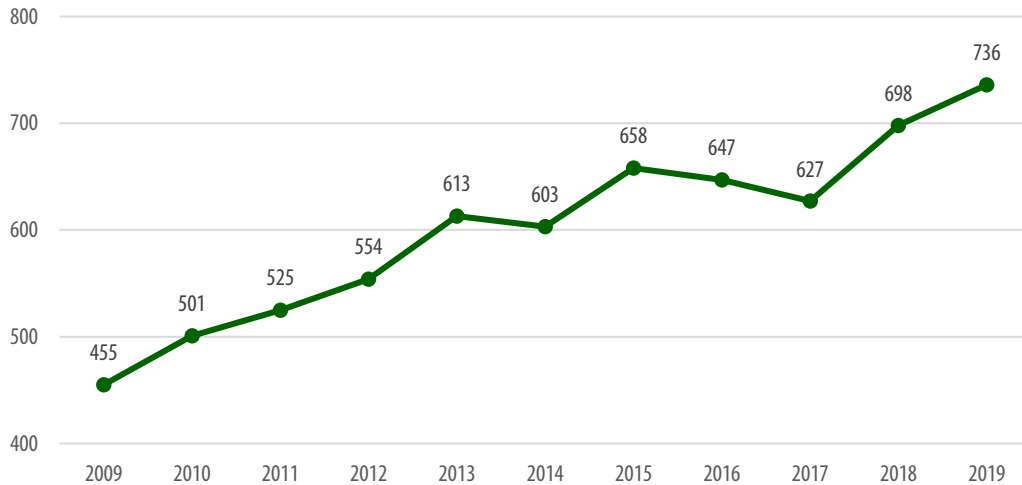
Kaavioissa 2 ja 3 nähdään saamenkielisen opetuksen ja saamen kielten opetuksen oppilasmäärän kehitys kymmenen vuoden ajanjaksolla Saamelaiskäräjien koulutus- ja oppimateriaalitoimiston tietojen perusteella (Aikio-Puoskari 2020). Saamenkielisen opetuksen oppilasmäärä on kasvanut melko tasaisesti tarkastellun ajanjakson kuluessa; vuonna 2019 saamenkielisen opetuksen piirissä oli 30 % enemmän oppilaita kuin kymmenen vuotta aiemmin (ja vuonna 2018 jopa n. 50 % enemmän). Saamen kielten opetusta saavien oppilaiden määrä on kymmenessä vuodessa kasvanut vielä merkittävämmän, yli 60 %.

Saamelaisalueen ulkopuolella oppilaalla ei ole oikeutta saamenkieliseen opetukseen. Tällä hetkellä saamelaisalueen ulkopuolella vain Helsingin kaupungissa toimii saamenkielisen opetuksen (kaksikielinen opetus) ryhmä. Toimenpideohjelma saamen kielen elvyttämiseksi pitää sisällään toimenpiteen 4: *Luodaan edellytyksiä saamen kielen oppimiselle myös saamelaiden kotiseutualueen ulkopuolella*. On huomattava, että saamen kielen ja saamenkielisen opetuksen lisääminen saamelaisalueen ulkopuolella lisää opettajaresurssien tarvetta.

Kaavio 2. Oppilasmäärän kehitys erilaisissa saamen opetuksen muodoissa ajanjaksolla 2009–2019. (Lähde: Saamelaiskäräjät 2020)

Kaavio 3. Saamen kielen ja saamenkielisen opetuksen kokonaisoppilasmäärän kehitys ajanjaksolla 2009–2019. (Lähde: Saamelaiskäräjät 2020)

4.2 Toisen asteen opetus ja ylioppilastutkinto

Lukiolain (714/2018) mukaan lukio-opetuksen opetuskielenä voi olla myös saamen kieli. Laki ammatillisesta koulutuksesta (630/1998) sisältää saamen kielen osalta lukiolain säännöstä vastaavat määräykset.

Ylioppilastutkinnossa järjestetään äidinkielen kokeina suomen, ruotsin ja saamen kielen kokeet (L 502/2019, 3 §). Keväästä 2012 saakka saamen äidinkielen koe on ollut mahdollista suorittaa kaikissa kolmessa saamen kielessä. Ylioppilastutkinnossa on mahdollista suorittaa myös saamen vieraan kielen koe (lyhyt oppimäärä). Muilta osin ylioppilastutkinto on suomenkielinen.

Selvityshenkilön tietojen mukaan lukio-opetus on pääosin suomenkielistä saamelaisten kotiseutualueen kuntienkin lukioissa; saamenkielistä opetusta on ainoastaan saamen kielen kursseilla sekä yksittäisillä erityiskursseilla. Tähän vaikuttavat kelpoisten opettajien ja oppimateriaalien puute, opiskelijaryhmien pienuus ja ylioppilastutkinnon kieli.

Toimenpideohjelmassa saamen kielten elvyttämiseksi on kahdeksas toimenpide määritelty seuraavasti:

Asetetaan pidemmän aikavälin tavoitteeksi ylioppilastutkinnon kokeiden suorittaminen saamen kielellä sitä mukaa kun saamenkielinen opetus lukiossa lisääntyy. Tavoitteena on, että ylioppilastutkinnon kokeiden suorittaminen saamen kielellä on mahdollista vuonna 2020.

Tämä tavoite ei ole toteutunut. Sen toteuttaminen vaatii pitkäjänteistä työtä, joka tulee alkaa saamenkielisten aineenopettajien kouluttamisesta ja saamenkielisten opetusmateriaalien laatimisesta lukio-opetuksen tarpeisiin.

Saamelaisalueen koulutuskeskus (SAKK) on valtiollinen toisen asteen oppilaitos Inarissa. Oppilaitos järjestää monialaista ammatillista koulutusta sekä nuorille että aikuisille. Koulutuskeskus myös tarjoaa ainoana ammatillisena oppilaitoksena saamen kielten ja kulttuurin koulutusta kaikissa kolmessa saamen kielessä. Toisen asteen ammatillista opetusta järjestetään saameksi ainoastaan Saamelaisalueen koulutuskeskuksessa, mutta muissa kuin kielen ja kulttuurin opinnoissa opetuskielenä on pääosin suomi.

SAKK:n antamien tietojen mukaan saamenkielisen opetuksen haasteena ovat opettajien ja opetusmateriaalien puute sekä pienet opetusryhmät. Ammatillisissa perustutkinnoissa on toteutettu saamenkielisiä koulutuksia, esimerkiksi käsi- ja taideteollisuus alan perustutkinto. Lisäksi sote-alan lähihoitajakoulutus on kulttuurisensitiivinen, ja siinä painotetaan saamelaiskulttuurin tuntemusta alan työtehtävissä sekä tarjotaan mahdollisuus opiskella saamen kieltä. Ammatillisessa koulutuksessa voidaan opiskelijan oman opintosuunnitelman kautta myös vaikuttaa siihen, että opiskelija voi valita osaamistarpeitaan vastaavaa sisältöä, kuten saamen kielen opetusta äidinkielenä tai vieraana kielenä. Täysin saamenkielisiin koulutusohjelmiin on vaikea saada riittävän isoa opiskelijaryhmää. SAKK tarjoaa saamen kielten koulutusta myös virtuaaliopetuksena ympäri Suomen.

4.3 Saamenkielisen opetuksen henkilöstötilanne

Saamenkielisen kouluopetuksen alkutaipaleelta lähtien yksi suurimmista haasteista on ollut kelpoisen henkilöstön saanti opetus- ja kasvatustehtäviin. Kelpoisten opettajien puute on usein myös konkreettisena esteenä opetuksen tarjoamiselle, laajentamiselle tai kehittämiseksi.

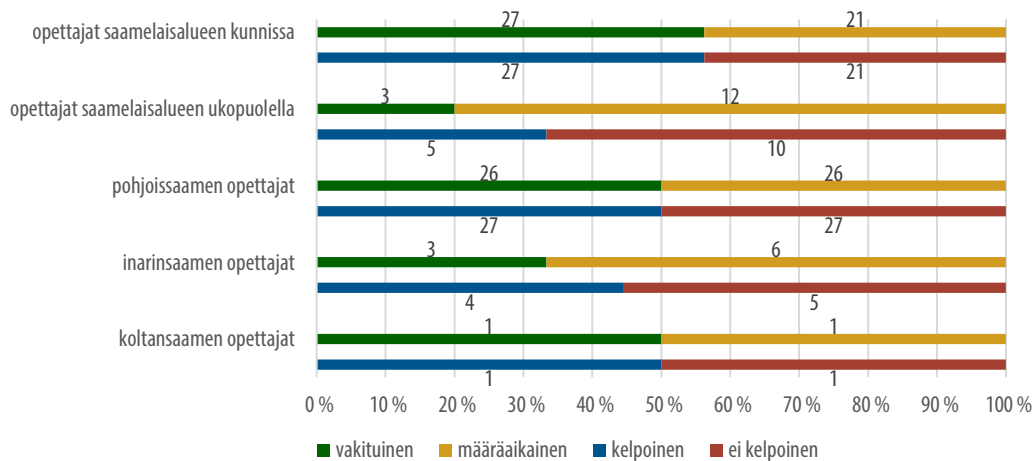
Yhteenveto henkilöstötilanteen suurimmista haasteista:

- Luokanopettajia tarvitaan akuutisti n. 8–10.
- Koltansaamelle tulee rakentaa koko koulupolku; opettajia tätä varten ei vielä ole.
- Aineenopettajia tarvitaan lähes kaikkiin oppiaineisiin.
- Aineenopettajilla tulisi olla useita opetettavia aineita.
- Erityisopettajia on vain muutama, eivätkä he kaikki toimi opetustehtävissä.
- Mikäli saamelaisalueen ulkopuolinen saamenkielinen opetus lisääntyy, sen tarpeisiin tarvitaan ainakin 3–4 luokanopettajaa ja aineenopettajaa.

Saamenkielisten opettajien kelpoisuustilannetta on tarkasteltu viimeksi lukuvuonna 2019–2020 Saamelaiskäräjien selvityksessä (Aikio-Puoskari 2019). Tämän selvityksen kysely on tehty kesäkuussa 2020, joten muutoksia määrissä ja tiedoissa ei ole. Joitakin rekrytointeja oli tehty, mutta opettajat eivät olleet vielä aloittaneet virassaan. Saamelaiskäräjien (2019) selvityksen mukaan alle puolella saamenkielististä opettajista on opettajan kelpoisuuteen vaadittavat opinnot suoritettuna; tarkempia numeerisia tietoja selvityksen tuloksesta esitetään oheisessa Kaaviossa 4.

Kaavio 4. Saamenkieliset opettajat ja opettajien kelpoisuus lukukaudella 2019–2020.

Lähde: Saamelaiskäräjät 2020; Ulla Aikio-Puoskari (henkilökohtainen tiedonanto 25.10.2020).¹

Tämän selvityksen kyselyyn annettujen vastausten mukaan yli 40 % saamenkielististä luokanopettajista on vailla luokanopettajan kelpoisuutta. Luokanopettajia on tällä hetkellä n. 40; tarkan luvun antaminen ei ole mahdollista, koska luokanopettajia on myös muissa tehtävissä tai siirrettynä aineenopetukseen.

Vastauksista kävi ilmi, että opettajien kelpoisuustilannetta saamenkielisessä aineenopetuksessa on vaikea esittää yksiselitteisin luvuin. Ei voida sanoa selkeästi, montako saamenkielistä aineenopettajaa kunnissa on, mutta aineenopetusta antavia opettajia on n. 25. Aineenopettajuus saamelaisopetuksessa ei rakennu yksinkertaisen mallin mukaan, jossa olisi virka yhteen tai muutamaan aineeseen ja siihen opettaja, vaan kokonaisuutena, jossa luokanopettajat opettavat oman luokkansa ohella aineita aineenopetuksessa, ja moni siinänsä kelpoinen aineenopettaja opettaa myös aineita, joissa hänellä ei ole kelpoisuutta. Sama koskee jossain määrin myös suomenkielistä opetusta saamelaisalueella.

¹ Julkaistussa lähteessä (Aikio-Puoskari 2020) esitetyt numeeriset tiedot sisältävät virheen, jonka Aikio-Puoskari on henkilökohtaisessa tiedonannossaan korjannut.

Alle puolella aineenopettajista on aineenopettajan kelpoisuus ainakin yhteen opettamistaan aineista. **Pääosa opetusaineista** on kuitenkin vailla opettajaa, jolla olisi kelpoisuus juuri kyseiseen aineeseen. Aineenopetusta antavat myös henkilöt, joilla ei ole lainkaan opettajan kelpoisuutta. Osa opetuksesta annetaan suomeksi, koska kelpoisia saamenkielisiä opettajia ei ole; opetus annettaisiin saameksi, jos saatavilla olisi saamenkielinen opettaja sekä opetusmateriaalia.

Suurimmat henkilöstötarpeet ovat kielittäin jaoteltuna seuraavat (mukana etäopetuksen tarpeet):

1. Koltansaamelle on tarpeen rakentaa koko koulupolku. Koska koltansaamenkielistä opetusta on toistaiseksi tarjolla erittäin rajallisesti, tämän toteuttaminen edellyttää:
 - 3 luokanopettajaa
 - 1–2 saamen kielen äidinkielen ja kirjallisuuden aineenopettajaa sekä muiden aineiden opettajia
2. Pohjoissaamenkielisen opetuksen toteuttamiseen tarvitaan:
 - n. 10 luokanopettajaa
 - 8–10 aineenopettajaa, joilla kullakin on kelpoisuus vähintään 2–3 aineen opettamiseen. Pulaa on lähes kaikkien aineiden opettajista: matemaattisten aineiden, kielten, reaaliaineiden (biologia, maantieto, historia, yhteiskuntaoppi, uskonto, elämäkatsomustieto, terveystieto) sekä taito- ja taideaineiden opettajista, ja myös opinto-ohjaajista. Vain lukiossa opetettavien aineiden opettajia ei ole.
 - 2–3 lukio-opetukseen kelpoista saamen kielen äidinkielen ja kirjallisuuden aineenopettajaa
3. Inarinsaamenkielisen opetuksen toteuttamiseen tarvitaan:
 - 1–2 luokanopettajaa
 - 2–3 aineenopettajaa (laajat aineyhdistelmät: äidinkielen ja kirjallisuuden, matematiikan, historian ja yhteiskuntaopin, terveystiedon, uskonnon ja elämäkatsomustiedon sekä taide- ja taitoaineiden opetukseen, opinnonohjaus).
 - 2 lukio-opetukseen kelpoista saamen kielen äidinkielen ja kirjallisuuden aineenopettajaa
4. Lisäksi tarve on 5–6 saamenkieliselle erityisopettajalle.
5. Saamen kielen etäopetus tarvitsee tällä hetkellä 4–5 opettajaa ja jatkossa mahdollisesti enemmänkin.
6. Huomion arvoista on, että saamenkielisiä musiikin ja käsityön opettajia ei ole, vaikka juuri nämä taiteenlajit ovat saamelaiskulttuurissa erityisen tärkeitä.
7. Eläköitymisen vuoksi kaikkia opettajia tarvitaan 10 vuoden sisällä lisää.

Koska saamenkielisiä opettajia ei ole, saamenkielisen oppilaan oikeus saada yhdenvertaista, koulututetun opettajan antamaa opetusta ei usein toteudu. Tämä on käynyt selville sekä tämän selvityksen aineistossa, asiasta käytyjen keskustelujen pohjalta että selvityshenkilön työelämäkokemusten kautta. Opettajapula vaikuttaa siihen, missä määrin saamenkielistä aineenopetusta ylipäänsä annetaan ja minkälaista annettu aineenopetus on. Opettajan kelpoisuuden puuttuminen voi vaikuttaa esimerkiksi siihen, minkälaisilla menetelmillä opetusta voidaan antaa ja miten monipuolisesti opettaja kykenee aineen käsittelyyn. Saamenkielisessä opetuksessa luokanopettajat antavat myös merkittävän osan aineenopetuksesta. Tämä kuormittaa alakoulun opetusta, sillä luokanopettajat joutuvat olemaan paljon poissa oman ryhmänsä tunneilta yläkouluopetuksessa. Alakouluopetuksen retki- ja ulkoilupäivien suunnittelua vaikeuttavat opettajan sidonnaisuudet yläkouluopetuksessa. Opetusta joudutaan usein antamaan ryhmissä, jotka eivät ole pedagogisesti optimaalisia esim. koska ryhmässä on hyvin eri-ikäisiä oppilaita. Lukujärjestystyö on haastavaa. Opettajapulan vuoksi saamen kielen ja muidenkin aineiden aineenopettajat usein opettavat monia sellaisiakin aineita, joihin heillä ei ole kelpoisuutta. Vajavaiset opettajaresurssit ovat myös vaikuttavat negatiivisesti sekä ei-kelpoisten että kelpoisten opettajien työssä jaksamiseen ja opetuksen kehittämiseen.

Saamelaisopetuksessa on erityinen tarve opettajille, joilla on kaksoistutkinto tai usean opetettavan aineen kelpoisuus. Tämä johtuu siitä, että koulut ja opetusryhmät ovat pieniä, eikä yhden tai kahden aineen opettajalle ole välttämättä mahdollista tarjota opetusvelvollisuuden edellyttämää tuntimäärää.

5 Saamenkielisen varhaiskasvatus- ja opetushenkilöstön koulutuspolut

Saamenkielisen varhaiskasvatus- ja opetushenkilöstön koulutuspolut jakautuvat neljään ryhmään:

1. suomenkieliset peruskoulutukset
2. hankemuotoisena järjestettävät suunnatut koulutukset
3. ulkomailla suoritettavat opinnot
4. tutkinnon lisäksi tai osana suoritettavat kieliopinnot

Varhaiskasvatusalan opintoihin kuuluvat suomenkieliset varhaiskasvatuksen opettajaopinnot, sosionomiopinnot ja lastenhoitajaopinnot. Opetusalan opintoihin kuuluvat luokan-, aineen- ja erityisopettajan sekä opinto-ohjaajan opinnot.

5.1 Varhaiskasvatuksen henkilöstön kelpoisuudet

Päiväkodin henkilöstön tehtävänimikkeet ovat:

- päiväkodin johtaja
- varhaiskasvatuksen erityisopettaja
- varhaiskasvatuksen opettaja
- varhaiskasvatuksen sosionomi
- varhaiskasvatuksen lastenhoitaja

Kelpoisuusvaatimuksena varhaiskasvatuksen opettajan tehtävään on vähintään kasvatustieteiden kandidaatin tutkinto, johon sisältyvät varhaiskasvatuksen tehtäviin ammatillisia valmiuksia antavat opinnot.

Kelpoisuusvaatimuksena varhaiskasvatuksen erityisopettajan tehtäviin on 1) kelpoisuus varhaiskasvatuksen opettajan tehtävään, jonka lisäksi on suoritettu erityisopetuksen tehtäviin ammatillisia valmiuksia antavat opinnot, joista säädetään valtioneuvoston asetuksella; tai 2) kasvatustieteen maisteri pääaineena erityispedagogiikka (varhaiseri-tyisopettajan koulutus)

Kelpoisuusvaatimuksena varhaiskasvatuksen sosionomin tehtävään on vähintään sosiaali- ja terveysalan ammattikorkeakoulututkinto, johon sisältyvät varhaiskasvatukseen ja sosiaalipedagogiikkaan suuntautuneet, vähintään 60 opintopisteen laajuiset opinnot, joista voidaan säätää tarkemmin asetuksella, tai sosionomin tutkinto, jota on täydennetty mainituilla opinnoilla.

Kelpoisuusvaatimuksena varhaiskasvatuksen lastenhoitajan tehtävään on kasvatusta ja ohjausalan perustutkinto, sosiaali- ja terveysalan perustutkinto tai muu vastaava soveltuva tutkinto, johon sisältyy riittävän laaja lastenhoidon, kasvatuksen ja opetuksen tutkimonosa, tai jota on sellaisilla opinnoilla täydennetty.

5.2 Lastenhoitaja- ja sosionomiopinnot

Lastenhoitajan opintoja tai lähihoitajan opintoja lastenhoidon suuntautumisvaihtoehdolla voi suorittaa toisen asteen oppilaitoksissa. Varhaiskasvatuksen sosionomiopinnot voi suorittaa ammattikorkeakouluissa.

Koulutuksen järjestäjien kyselyvastauksista kävi ilmi, että jatkuvissa opinnoissa ei ole yhtään saamenkielistä linjaa yhdessäkään oppilaitoksessa. Oppilaitoksissa ei myöskään ollut erikseen huomioitu mahdollisia saamenkielisiä opiskelijoita ja heidän tulevaa työkenttäänsä. Joissakin vastauksissa mainittiin, että opiskelija voi halutessaan suunnata opintojaan harjoittelupaikkojen valinnalla ja opinnäytetyön aiheen avulla. Vastausten perusteella vaikuttaa ilmeiseltä, että suuri osa saamenkielisistä varhaiskasvattajista valmistuu suomenkielisten oppilaitosten suomenkielisiltä linjoilta, joissa saamen kieli, saamelainen pedagogiikka, saamelainen kulttuuri tai saamelainen varhaiskasvatussuunnitelma eivät kuulu oppisisältöihin.

Poikkeuksena edellä mainittuun on Saamelaisalueen koulutuskeskus, jossa ovat alkaneet lähihoitajan opinnot, joissa voi suuntautua lastenhoitoon. Lähihoitajakoulutus on kulttuurisensitiivinen, ja siinä painotetaan saamelaiskulttuurin tuntemusta alan työtehtävissä. Opintojen osana on mahdollista opiskella myös saamen kielen opintoja. Opinnot ovat monimuoto-opintoja, joita voi tehdä työn ohessa.

5.3 Varhaiskasvatuksen opettajien opinnot

Varhaiskasvatuksen opettajien ja erityisopettajien opinnot voi suorittaa yliopistoissa, joissa on varhaiskasvatuksen koulutusohjelma. Saamelaisaluetta lähin tällainen yliopisto Suomessa on Oulun yliopisto. Oulun yliopiston varhaiskasvatuksen opinnoissa on saamenkielisen opiskelijan kiintiöpaikka. Opinnot ovat suomenkieliset, eikä opinnoissa ole huomioitu saamelaista varhaiskasvatusta. Opiskelija voi itse suunnata opintojaan (esimerkiksi kandidaatintutkielma) aiheeseen näin halutessaan.

Saamelainen korkeakoulu Norjan Koutokeinossa tarjoaa varhaiskasvatuksen opettajan opintoja pohjoissaameksi. Opintoihin kuuluu saamelaista kulttuuria ja pedagogiikkaa.

5.4 Luokanopettajaopinnot

Asetuksessa opetustoimen henkilöstön kelpoisuudesta (986/1998, 4 §) säädetään luokanopettajan kelpoisuudesta seuraavasti:

Luokanopettajalta vaaditaan kasvatustieteen maisterin tutkinto, peruskoulussa opettettävien aineiden ja aihekokonaisuuksien monialaiset opinnot ja opettajan pedagogiset opinnot. Kelpoisuus antaa luokanopetusta on myös henkilöllä, jolla on kelpoisuus antaa aineenopetusta perusopetuksessa ja joka on suorittanut ns. monialaiset opinnot.

Ylemmän korkeakoulututkinnon suorittanut luokanopettaja, jolla on aineenopettajan kelpoisuus johonkin perusopetuksena kaikille yhteisenä opetettavaan aineeseen (10 §), on kaksoiskelpoinen.

Suomessa ei ole saamenkielistä luokanopettajakoulutusta. Luokanopettajakoulutuksen harjoittelut tapahtuvat suomenkielisissä harjoituskouluissa, eikä mahdollisuutta harjoitella saamenkielisissä kenttäkouluissa ole otettu huomioon. Saamelainen korkeakoulu Norjan Koutokeinossa tarjoaa luokanopettajan opintoja pohjoissaameksi. Opintoihin kuuluu saamelaista kulttuuria ja pedagogiikkaa.

Lapin yliopiston luokanopettajakoulutuksessa ei ole saamenkielisille omaa opettajakoulutusta, mutta suomenkielisessä luokanopettajakoulutuksessa on mahdollista valita tutkintoon joitakin saamen kielen ja kulttuurin opintojaksoja. Kasvatustieteiden tiedekunnassa on saamenkielisille opiskelijoille tarjolla 5 opintopisteen laajuinen saamen kielen opintojakso. Luokanopettajakoulutuksen nykyisessä opetussuunnitelmassa (2018–2021) on tarjolla neljä opintojaksoa, joissa käsitellään saamen kieltä, saamelaista kulttuuria sekä

saamelaista pedagogiikkaa. Tiedekunnassa toimii saamen kielen ja kulttuurin yliopistonlehtori. Tiedekunta myös tukee stipendein pohjois-, inarin- ja koltansaamen kieliopintojen suorittamista Oulun yliopiston Giellagas-instituutissa.

Lapin yliopiston kielikeskuksessa tarjotaan pohjoissaamen kielen alkeis- ja peruskursseja kaikkien alojen opiskelijoille yhteensä 15 opintopisteen verran. Tämä avaa väylän pohjoissaamen kielen opiskeluun aineopintoihin saakka. Lapin yliopiston tavoitteena on saamen kielen opintojen tarjonnan laajentaminen yhteistyössä muiden toimijoiden kanssa. Lapin yliopisto ei kouluta aineenopettajia.

Oulun yliopistossa on saamenkielisille omat kiintiöt luokanopettajan- ja lastentarhaopettajan koulutukseen, mutta opintoja ei ole eriytetty eikä kohdennettu saamenkieliselle opiskelijalle.

Oulun yliopistossa saamenkielinen luokanopettajaopiskelija voi hakea oikeutta opiskella saamelaista kulttuuria sekä kaikkia kolmea saamen kieltä sivuaineina. Suomenkielinen opiskelija tai saamenkielinen opiskelija, joka ei osaa saamea kirjallisesti tai muutoin riittävästi voi myös suorittaa perusopinnot *Saame vieraana kielenä* -linjalla.

5.5 Aineenopettajan, erityisopettajan ja opinto-ohjaajan opinnot

Aineenopetusta peruskoulussa ja lukiossa on kelpoinen antamaan henkilö, joka on suorittanut

- ylemmän korkeakoulututkinnon,
- vähintään 60 opintopisteen (35 ov) laajuiset opettajan pedagogiset opinnot sekä
- lukion opettajilla vähintään 120 opintopisteen (55 ov) laajuiset aineenopettajan koulutukseen kuuluvat opetettavan aineen opinnot yhdessä opetettavassa aineessa ja vähintään 60 opintopisteen (35 ov) laajuiset vastaavat opinnot muissa opetettavissa aineissa. Perusopetuksen aineenopettajalle riittävät vähintään 60 opintopisteen (35 ov) laajuiset opinnot kaikissa opetettavissa aineissa.

Saamen kielen (äidinkieli ja kirjallisuus) aineenopettaja: Oulun yliopiston vaatimusten mukaan opetettavan aineen opinnot (60 op) koostuvat saamen kielen perus- ja aineopinnoista ja kirjallisuuden perusopinnoista. Lisäksi edellytetään kielitieteen ja fonetiikan jaksoa. 120 op:n kelpoisuuteen tulevat lisäksi saamen kielen syventävät opinnot, saamelaisen kulttuurin perusopinnot ja puheviestinnän kurssi

Oppilaanohjaajalta perusopetuksessa ja opinto-ohjaajalta lukiossa vaaditaan kasvatustieteen maisterin tutkinto, joka sisältää 60 opintopisteen (35 ov) laajuiset opinto-ohjaajan opinnot tai jokin ylempi korkeakoulututkinto ja em. opinto-ohjaajan opinnot tai ammatillisen koulutuksen opinto-ohjaajan kelpoisuus.

Erityisopettajan / erityisluokanopettajan kelpoisuus: Laaja-alaiselta erityisopettajalta vaaditaan ylempi korkeakoulututkinto ja tutkinnon tai kelpoisuuden lisäksi suoritettavat erityisopettajan opinnot. Kelpoisuuden voi saavuttaa myös suorittamalla kasvatustieteen maisterin tutkinnon, johon sisältyvät erityisopettajan opinnot.

Erityisluokanopettajan kelpoisuuteen vaaditaan kasvatustieteen maisterin tutkinto, peruskoulussa opettavien aineiden monialaiset opinnot, opettajan pedagogiset opinnot sekä erityisopettajan opinnot.

Oulun yliopisto kouluttaa aineenopettajia perusopetuksessa opettavissa aineissa lukuun ottamatta joitakin taito- ja taideaineita (liikunta, kuvataide, käsityö) sekä opintojenohjausta.

Oulun yliopistossa on myös **Giellagas-instituutti**, humanistiseen tiedekuntaan kuuluva yksikkö, jossa tutkitaan ja opetetaan saamen kieliä ja saamelaiskulttuuria. Vuodesta 2001 lähtien sillä on ollut Opetusministeriön osoittama valtakunnallinen vastuu järjestää ja edistää saamen kielten ja saamelaisen kulttuurin ylintä opetusta ja tutkimusta Suomessa. Pohjoissaamea on voinut opiskella Oulun yliopistossa vuodesta 1970 lähtien sivuaineena ja vuodesta 1980 pääaineena. Nykyään oppiaine jakautuu kolmeen linjaan: pohjoissaameen, koltansaameen ja inarinsaameen. Pohjoissaamea pääaineenaan voivat opiskella äidinkielliset sekä ne opiskelijat, jotka muuten hallitsevat kielen hyvin. Linjan opetus on kokonaisuudessaan pohjoissaamenkielistä. Opiskelijat voivat halutessaan opiskella pohjoissaamea myös sivuaineena *Saame vieraana kielenä* -linjalla (perusopinnot). Inarinsaamen ja koltansaamen linjat edellyttävät opiskelijalta vähintään kielten alkeiskurssin tietoja, mutta linja soveltuu myös pidemmälle edistyneille ja äidinkielisille.

Kaikista kolmesta kielestä voi valmistua saamen äidinkielen ja kirjallisuuden aineenopettajaksi. Didaktiikan opinnot opiskellaan suomen kielen äidinkielen ja kirjallisuuden didaktiikan opintojen ryhmässä. Opetusharjoittelupaikkana on osittain Oulun Normaalikoulun suomen äidinkielen opetus, mutta opinnoista pääosa suoritetaan kenttäopintojaksoina saamenkielisissä kouluissa. Giellagas-instituutin saamen kielen aineenopettajan koulutuslinjalta on vuosina 2010–2020 valmistunut 14 pohjoissaamen kielen aineenopettajaa ja kolme inarinsaamen kielen aineenopettajaa. Ketterä korkeakoulu -hankkeen myötä valmistuneita tulee enemmän ja myös koltansaamesta odotetaan valmistuvan kaksi opettajaa. Instituutista saatujen tietojen mukaan sieltä valmistuvat opiskelijat työllistyvät sataprosenttisesti – useat työllistyvät jopa kesken opintojen, mikä voi viivästyttää valmistumista.

Giellagas-instituutti tekee myös yhteistyötä sekä Lapin yliopiston että Norjan Koutokeinossa sijaitsevan Saamelaisen korkeakoulun kanssa. Yhteistyösopimuksen mukaisesti opiskelija voi täydentää opintojaan toisessa korkeakoulussa. Lisäksi Giellagas on yhteistyössä Inarissa sijaitsevan Saamelaisalueen koulutuskeskuksen kanssa. Tämä yhteistyö ja sen tuomat projektit ovat vieneet korkeakouluopintoja pohjoiseen, lähemmäksi potentiaalisia opiskelijoita.

Saamelaisesta korkeakoulusta voi saada perusopetuksen aineenopettajan kelpoisuuden tietyissä aineissa.

5.6 Ammatillisen koulutukset opettajaopinnot

Ammatillisten tutkinnon osien opetusta on kelpoinen antamaan henkilö:

1. joka on suorittanut koulutuksen järjestäjän päättämän opetustehtävän kannalta soveltuvan korkeakoulututkinnon;
2. joka on suorittanut vähintään 60 opintopisteen tai 35 opintoviikon laajuiset opettajan pedagogiset opinnot;
3. jolla on vähintään kolmen vuoden pituinen käytännön työkokemus opetustehtävän sisältöä lähinnä vastaavissa tehtävissä; sekä
4. jolla on pätevyys- tai lupakirja, jos alan tehtävissä toimiminen edellyttää pätevyys- tai lupakirjaa.

Ammattikorkeakoulut järjestävät pedagogisia opintoja, joissa ammatillisen korkeakoulutuksen saanut henkilö voi saada kelpoisuuden opettaa omaa alaansa.

5.7 Hankemuotoiset koulutukset

Oulun yliopistossa on ollut jo 20 vuotta sitten erillinen saamenkielinen aineenopettajakoulutushanke, joka käynnistyi 1999. Projekti toteutettiin yhteistyössä Lapin yliopiston kanssa, ja sen tavoite oli nopeasti tuoda parannusta aineenopettajapulaan. Hankeaikana kävi selväksi, että olennaista tällaisissa hankkeissa on huolehtia opintojen rahoituksesta niin, että täysipäiväiset opinnot ovat mahdollisia, ja että aikuisopintojen järjestäminen yliopistokaupungeissa on saamelaisopettajien osallistumiselle haaste.

Oulun yliopiston Giellagas-instituutin ja kasvatustieteiden tiedekunnan järjestämä **Ketterä korkeakoulu** -hanke tekee yhteistyötä Saamelaisalueen koulutuskeskuksen,

Saamelaiskäräjien koulutus- ja oppimateriaalitoimiston sekä saamelaisalueen kuntien kanssa. Hanke käynnistyi 2019, ja ensimmäisen vuoden aikana siinä tarjottiin saamen kielten perus- ja aineopinnot Inarissa. Tällä hetkellä meneillään ovat kirjallisuuden opinnot ja viimeiseksi järjestetään opettajan pedagogiset opinnot. Saamen kielen opinnot on suorittanut jo 25 opiskelijaa, mikä on valtava lisäys saamen kielen osaamiseen saamelaisalueella. Mukana on myös useita koltansaamesta opinnot suorittaneita (ainakin 6). Opinnot mahdollistavat saamen kielten aineenopettajan kelpoisuuden hankkimisen opiskelijoille, joilla on jo korkeakoulututkinto. Opintoja on ollut mahdollista suorittaa aikuisopintotuella tai Suomen kulttuurirahaston apurahoilla, jotka hankkeeseen oli neuvoteltu etukäteen. Mukana oli myös jo koulutettuja ja/tai työelämässä olevia opettajia, joiden tavoitteena on ollut joko hankkia kelpoisuus opettaa saamea (tällöin on opiskeltava myös kirjallisuuden opinnot) tai vahvistaa omaa saamen kielen taitoa, jotta voi opettaa omaa ainetta saameksi.

Koulutushankkeessa kehitetään mm. saamen kielten äidinkielen ja kirjallisuuden opettajan kelpoisuuksiin kuuluvaa kirjallisuuden opetusta ja pedagogisia opintoja saamelaispainotteisesti.

Taulukossa 2 esitetään Ketterä Korkeakoulu -hankkeessa tähän asti suoritettut saamen kielen opinnot. Perus- ja aineopinnot suorittaneisiin on laskettu ne, jotka ovat suorittaneet perus- ja aineopinnot loppuun Ketterässä eli mukana ovat myös ne, jotka ovat tehneet perusopinnot jossain muualla kuin Ketterässä; aineopinnot ovat kaikki Ketterässä suoritettuja.

Taulukko 2. Perus- ja aineopintojen suoritusten määrä Ketterä Korkeakoulu -hankkeessa.

(Lähde: hankkeen koordinaattori Tiina Mattanen, henkilökohtainen tiedonanto.)

Koltansaame (60 op)	
Perus- ja aineopinnot suorittaneita:	6
Inarinsaame (60 op)	
Perus- ja aineopinnot suorittaneita Giellagas-instituutissa:	4
Perus- ja aineopinnot suorittaneita SAKK:ssa:	5
Perusopinnot suorittaneita SAKK:ssa:	-
Pohjoissaame (60 op)	
Perus- ja aineopinnot suorittaneita Giellagas-instituutissa:	7 (+1*)
Perus- ja aineopinnot suorittaneita SAKK:ssa	3 (+1*)
Perusopinnot suorittaneita SAKK:ssa	1
Perus- ja aineopinnot suorittaneita yhteensä:	25 (27)
Perusopinnot suorittaneita yhteensä:	1

* Yhtä kurssisuoritusta vaille valmiit perus- ja aineopinnot.

DAVVI (2010–2014) oli monitieteinen yliopistollinen koulutushanke, jolla tuettiin saamelaisien kielellisiä ja kulttuurisia perusoikeuksia järjestämällä saamelaisalueen nuorisolle ja aikuisväestölle avoimia yliopistollisia opintoja. Opiskelija on voinut opiskella teollisen muotoilun perus- ja aineopintoja (25 op + 52 op) tai sosiologian monitieteiset perusopinnot (25 op) ja Saamelaisen kulttuurin perusopinnot (25 op) sekä sosiologian ja saamelaisen kulttuurin aineopinnot (35 op). Pääaineensa lisäksi opiskelija saattoi valita DAVVI-opinnoista sivuaineita, esimerkiksi pohjoissaamenkielen opintoja (42 op) ja viestintäopintoja (30 op) sekä sisustus- ja tekstiilimuotoilun perusopintoja (9 op). Opintoja suorittivat myös saamenkieliset opettajat.

Oulun ammattikorkeakoulussa on käynnissä hanke, jossa koulutetaan saamenkielisiä ammatillisen koulutuksen opettajia.

Oulun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta järjesti 2016–2019 saamen kielen ja kulttuurin erityistarpeet huomioivan varhaiskasvatuksen opettajankoulutuksen (**SALTO**) yhdessä Saamelaisalueen koulutuskeskuksen kanssa. Koulutuksen järjestämisessä olivat mukana myös Saamelaiskäräjät sekä Oulun yliopiston Giellagas-instituutti. Koulutuksessa kiinnitettiin erityistä huomiota saamelaisen kasvatuksen ja kulttuurin sekä kielen oppimisen pedagogisiin käytäntöihin ja menetelmiin. Koulutuksen käyneet valmistuivat kasvatustieteiden kandidaateiksi ja tutkintoon sisältyi varhaiskasvatuksen opettajan kelpoisuus. Opetus oli monimuotoista, siihen oli mahdollista osallistua työn ohella, ja lähitapaamiset olivat Inarissa. Koulutus oli pääosin suomeksi, mutta siihen sisältyi saamen kielen opintoja.

5.8 Ulkomailla suoritettavat opinnot

Ulkomailla suoritetuilla opinnoilla viitataan lähinnä pohjoissaamenkielisten lastentarhaopettajien ja opettajien mahdollisuuteen kouluttautua Norjan Koutokeinossa Saamelaisessa korkeakoulussa. Koulutus antaa kelpoisuuden tehtävään myös Suomessa Pohjoismaisten sopimusten nojalla. Opinnot ovat pohjoissaameksi ja niissä on keskeisenä sisältönä saamelainen kulttuuri ja kasvatusta. **Saamelaisen korkeakoulun Suomen puolelta tulleista opiskelijoista 8 on valmistunut varhaiskasvatuksen opettajiksi ja 26 opettajiksi** (vuodesta 1989 lukien). Tällä hetkellä näitä opintoja suorittaa 10 Suomen puolelta tullutta opiskelijaa.

Saamelaisessa korkeakoulussa koulutetaan lastentarhanopettajia sekä (Norjassa) 1.–7. luokalle kelpoisia opettajia ja 5.–10. luokalle kelpoisia opettajia.

Koulutusrakenne on erilainen kuin Suomessa. 1.-7. luokan opettajat lukevat tutkinnossaan alkuopetuksen opintoja (90 op), kasvatustiedettä (60 op), saamea (60 op), matematiikkaa (30 op) ja norjaa, ruotsia tai suomea (30 op). Tämän lisäksi he valitsevat neljännen opettavan aineen (30 op) tai opetuskokonaisuuden. Suomen luokanopettajakoulutukseen kuuluvaa perusopetuksessa opettettavien aineiden ja aihekokonaisuuksien monialaisten opintojen kokonaisuutta ei sellaisenaan ole.

5.–10. luokan opettajan kelpoisuuteen kuuluvat saamen kielen opinnot (150 op), kasvatustiede (60 op), toinen opetettava aine (60 op) ja kolmas opetettava aine tai opetuskokonaisuus (30 op).

Koska kelpoisuudet ovat lähtökohtaisesti erilaisia kuin Suomessa, joudutaan Suomen puolelle töihin hakeutuvien kelpoisuus arvioimaan joissakin tapauksissa erikseen. On kuitenkin voimassa oleva periaatepäätös vuodelta 2001 (Protokoll fra nordisk fellesmøte 2001), jonka mukaan Saamelaisesta korkeakoulusta valmistuneet ovat kelpoisia Ruotsissa ja Suomessa.

Merkittävä osa pohjoissaamenkielisistä tällä hetkellä työskentelevistä kelpoisista opettajista on valmistunut Saamelaisesta korkeakoulusta, esimerkiksi Utsjoen kunnassa kaksi kolmasosaa. Tämän vuoksi Saamelaisen korkeakoulun opetuksen ja tutkintorakenteen tunteminen myös Suomen puolella on olennaista.

Suomi ei osallistu Saamelaisen korkeakoulun rahoitukseen tai toimintaan, eikä näin ollen ole vaikuttamassa koulutuksen sisältöihin tai rakenteisiin. Saamelainen korkeakoulu tarjoaa kuitenkin Suomen puolelta tulleille opiskelijoille mahdollisuutta suomen kielen sivuaineeseen.

Lisäksi saamen kielen opintoja voi suorittaa Tromssan, Uumajan ja Uppsalan yliopistoissa.

5.9 Saamen kielten opinnot

Yksi mahdollinen väylä saamenkielisille varhaiskasvattajille ja opettajille on se, että suomenkielisen koulutuksen käynyt henkilö opiskelee saamea osana tutkintoa tai osallistuu saamen kielen intensiiviopintoihin ja omaksuu sitä kautta kielen. Intensiiviopintoja järjestää Saamelaisalueen koulutuskeskus kaikissa kolmessa kielessä, ja pohjoissaamen intensiiviopintoja järjestää myös Saamelainen korkeakoulu (Norja).

Oulun yliopiston Giellagas-instituutissa voi opiskella yliopisto-opinnot pää- tai sivuaineena kaikissa kolmessa Suomessa puhuttavassa saamen kielessä. Kieliopintoihin lukeutuu myös Ketterä korkeakoulu -hanke.

Helsingin yliopistossa on mahdollista opiskella saamen kielten erilliskursseja suomalais-ugrilaisen kielen tutkimuksen yhteydessä. Yliopistossa on saamentutkimuksen opintokokonaisuuksia, jotka ovat monitieteisiä.

Lapin yliopistossa on mahdollista suorittaa äidinkielisille suunnatut pohjoissaamen kielen perusopinnot. Opiskelijat, joiden äidinkieli ei ole saame, voivat suorittaa saamen kieliopintoja yliopiston kielikeskuksessa.

Saamelaisalueen koulutuskeskuksessa voi vuosittain suorittaa keskitason kielitutkintoon tähtäävät saamen kielten lukuvuosiopinnot. Opinnot tarjoavat väylän käytännön kielitaidon hankkimiseen.

Intensiiviopintojen piiriin lukeutuu myös v. 2009–2010 toteutettu laaja (64 op) *inarin-saamen täydennyskoulutus*, jonka järjesti Giellagas-instituutti yhteistyössä inarinsaamen kielen yhdistyksen Anaráškielâ servin sekä Saamelaisalueen koulutuskeskuksen kanssa. Koulutuksen suoritti 17 eri ammattialojen edustajaa, joista suurin yksittäinen ryhmä olivat opettajat. Vuoden kestävä koulutus aikana Inarinsaamea siirrettiin opiskelijoille niin, että he pystyivät koulutuksen jälkeen sujuvasti käyttämään kieltä työssään. Projektin oli suunniteltu paikkaamaan sitä tilannetta, jossa työikäisiä kielenpuhujia oli liian vähän suhteessa vanhempiin ikäluokkiin sekä lapsiin, jotka omaksuivat kielen elvytystoimien tuloksena kielipesissä. Opiskelijat osallistuivat koulutukseen yksilöllisesti räätälöityjen rahoitusten turvin, jotka koostettiin erilaisista koulutustuista, oikeusministeriön valtionavustuksesta sekä Suomen kulttuurirahaston stipendeistä.

Kyselyyn vastanneiden kuntien mukaan kielikoulutukset ovat merkittävässä osassa saamenkielisen varhaiskasvatushenkilöstön saatavuuden turvaamisessa. Kun saame ei ole opiskelijan äidinkieli, kieliopintojen haasteena on saavuttaa riittävä kielitaito, jotta voi sujuvasti ja luontevasti opettaa, kasvattaa ja hoitaa saameksi. Erityisesti inarin- ja koltansaamen tapauksessa tämä on kuitenkin ollut käytännössä ainoa väylä saada henkilöstöä aloille.

5.10 Koulun muu henkilöstö

Selvityshenkilön taustatietojen ja alatyöryhmän keskustelujen pohjalta on syytä mainita, että koulussa on muutakin henkilöstöä kuin opettajat. Saamelaisalueella on pulaa saamenkielisistä rehtoreista, koulunkäynninohjaajista, aamu- ja iltapäivätoiminnan ohjaajista, koulupsykologeista, koulukuraattoreista, kouluterveydenhoitajista ja koululääkäreistä. Näillä kaikilla on merkitystä oppilaan koulunkäynnin saamenkielisyyden toteutumisessa. Erityisesti koulunkäynninohjaajan saamenkielisyydellä on iso merkitys, jos ohjaaja on ryhmässä tai oppilaan koulupäivässä paljon läsnä. Myös aamu- ja iltapäivätoiminnan ohjaaja on päivässä monta tuntia 1.-2. luokkalaisten kanssa. Koulun sosiaali- ja terveysalan henkilöstön kielitaidolla on merkitystä erityisesti silloin, kun oppilas tarvitsee tukea. Kun suomenkielinen koulupsykologi tekee saamenkielisille oppilaalle suomenkielisiä testejä, ei tuloksen oikeellisuudesta voida olla varmoja.

6 Suositukset

Tässä luvussa esitetään ja perustellaan suosituksia toimenpiteiksi, jotka tuottaisivat nopeimman väylän saamenkielisten varhaiskasvattajien ja opettajien kouluttamiseen. Suositukset vastaavat valtioneuvoston periaatepäätöstä saamen kielen elvyttämisen toimenpideohjelmasta ja sen tavoitteista.

Suosituksat perustuvat:

1. kyselyaineistoon, joka on kerätty saamenkielistä varhaiskasvatusta ja opetusta antavilta kunnilta ja koulutuksen järjestäjiltä
2. osaamisen kehittäminen ja henkilöstöresurssit -alatyöryhmän järjestämiin kuulemisiin ja työryhmän keskusteluihin
3. selvityshenkilön muissa työryhmissä ja työtehtävissä saamiin taustatietoihin

On huomattava, että **kun tässä osiossa viitataan saamenkielisten varhaiskasvattajien tai opettajien kouluttamiseen, ei tässä vaiheessa viitata kokonaisten saamenkielisten koulutusohjelmien perustamiseen, vaan uusien opintokokonaisuuksien luomiseen jo olemassa oleviin tutkintoihin**. Tavoitteena on, että kun suomenkieliselle koulutuslinjalle tulee saamea puhuva opiskelija, on hänelle tarjota valmiiksi suunniteltu opintokokonaisuus, jonka henkilö voi opiskella vahvistaakseen ammattitaitoaan nimenomaan saamenkielisenä varhaiskasvattajana tai opettajana. Kokonaisuudet ja niiden korvaavuudet tutkinnossa suunnitellaan siten, että kelpoisuus toimia myös suomenkielisenä vastaavana ammattilaisena saavutetaan. Opintokokonaisuuteen voi kuulua saamen kielen opintoja, saamelaisen kulttuurin ja pedagogiikan opintoja, harjoittelu saamenkielisissä yksiköissä ja mahdollisuus suunnata opinnäyte saamenkielisen varhaiskasvatuksen ja opetuksen alalle. Pitkän tähtäimen tavoitteena tulisi olla ainakin osin saamenkieliset koulutukset.

Suosituksat eivät ole tärkeysjärjestyksessä. Ensisijaisia ja nopeimmin tämänhetkiseen tilanteeseen vaikuttavia toimenpiteitä ovat **1, 2, 10, 12, 14, 15, 17** ja **18**, joista erityisesti koltansaamen varhaiskasvatuksen ja opetuksen henkilöstön kouluttamiseen tulisi kiinnittää huomiota sekä aineenopettajien kouluttaminen käynnistää.

6.1 Koltansaame

1. Koltansaamen kieli tarvitsee pikaisesti varhaiskasvatuksen opettajia (2), lastenhoitajia (2–3), luokanopettajia (2–3) sekä aineenopettajia (1–2), jotta alkanut revitalisaatio saa tukea varhaiskasvatuksessa ja opetuksessa, ja varhaiskasvatus- ja koulupolku saadaan tätä varten rakennettua. Kyseessä on niin pieni joukko, että täysin rahoitettu täsmäkoulutus on mahdollinen. Kokemusta vastaavasta hankkeesta on saatu inarinsaamen kielen täydennyskoulutusohjelmasta 2009–2010. Koltansaamen erityiset tarpeet on nostettu esille myös toimenpideohjelmassa saamen kielten elvyttämiseksi.

6.2 Vastuu ja toiminnan kehittäminen

2. Sovitaan, millä yksiköillä on vastuu saamenkielisten varhaiskasvattajien ja opettajien kouluttamisesta, ja otetaan tämä vastuu osaksi resurssienjakoa ja koulutuksen antajien tulossopimuksia.
3. Sovitaan vastuista saamenkielisten **lastenhoitajien** kouluttamisesta. Saamelaisalueen koulutuskeskus on tässä olennaisessa asemassa, sillä siellä on jo käynnistynyt saamen kulttuurisensitiivinen ja kieltä painottava lähihoitajakoulutus.
4. Sovitaan vastuista saamenkielisten **varhaiskasvatuksen sosionomien** kouluttamisesta. Luontevat yksiköt ovat Lapin ammattikorkeakoulu ja Oulun ammattikorkeakoulu.
5. Sovitaan vastuista **saamenkielisten varhaiskasvatuksen opettajien** kouluttamisesta. Luonteva yksikkö tälle on Oulun yliopisto ja yhteistyötahona voi toimia Saamelainen korkeakoulu.
6. Sovitaan vastuista **saamenkielisten luokanopettajien ja erityisopettajien koulutuksessa** Oulun ja Lapin yliopistoissa. Pohjoisaamen osalta Lapin yliopistossa on jo kehitetty saamen kielen ja saamelaisen pedagogiikan sisältöjä luokanopettajaopintoihin. Yhteistyötahona tässä voi toimia Saamelainen korkeakoulu.
7. Sovitaan vastuista saamenkielisten muiden **peruskoulussa ja lukiossa opetettävien aineiden** opettajien kouluttamisesta. Oulun yliopiston Giellagas-instituutti on luonteva yksikkö tähän, koska siellä on myös saamen äidinkielen ja kirjallisuuden opettajien aineopinnot.
8. Sovitaan vastuista **saamenkielisten ammatillisten opettajien koulutuksessa**. Oulun ammattikorkeakoulussa on meneillään aiheesta hanke. Saamelaisalueen koulutuskeskus on tässä luonteva yhteistyökumppani.
9. Laaditaan saamenkielisten opettajien ja varhaiskasvattajien kouluttamiseksi ja täydennyskouluttamiseksi **ohjelma**, jossa opinnot toistuvat 2–5 vuoden sykleissä. Ohjelma laaditaan yhdessä koulutuksen järjestäjien, kuntien ja Saamelaiskäräjien kanssa.

6.3 Varhaiskasvatus

10. Kehitetään ja vakinaistetaan **saamenkielisten varhaiskasvatuksen opettajien** tutkintoon johtavaa koulutusta saamelaisalueella säännöllisesti annettavana monimuotokoulutuksena (vrt. SALTO-hanke).
11. Suositetaan, että Oulun yliopisto luo varhaiskasvatuksen opettajankoulutuksen sisälle saamenkielisen opiskelijan opintokokonaisuuden, jossa on saamen kielen ja saamelaisen pedagogiikan ja kielikylpymenetelmien opintoja ja saamenkielisyys huomioidaan harjoitteluissa.
12. Osoitetaan Saamelaisalueen koulutuskeskukselle – mahdollisesti yhteistyössä muiden pohjoisten koulutuksen tarjoajien kanssa – vastuu ja resurssi kehittää saamen kieltä ja saamelaista kulttuuria ja pedagogiikkaa sisältäviä toisen asteen varhaiskasvatuksen ja koulun henkilöstön koulutuksia (lähihoitaja, lastenhoitaja, koulunkäynnin ohjaaja, aamu- ja iltapäivätoiminnan ohjaaja). Lähihoitajaopinnot ovat jo käynnissä.
13. Tuodaan varhaiskasvatuksen sosionomiopinnot saamelaisalueelle monimuoto-opintoina. Suositetaan, että Lapin ja Oulun ammattikorkeakoulut luovat saamenkielisille tarkoitettun opintokokonaisuuden sosionomi-opintoihin, johon sisältyy saamen kielen ja saamelaisen kulttuurin sekä pedagogiikan opintoja, ja saamenkielisyys huomioidaan harjoitteluissa.

6.4 Saamen kielten opinnot

14. Lisätään Saamelaisalueen koulutuskeskuksen mahdollisuuksia järjestää saamen kielten opintoja, sillä ne toimivat kielitaidon vahvistajana, luovat uusia puhujia ja muodostavat väylän yliopisto-opintoihin niille, joilla ei ole saamen kielen taitoa tai joiden saamen kielen taito ei riitä saamenkieliseen opetukseen. Tällä hetkellä vain osa hakijoista pääsee opintoihin.
15. Suositetaan, että Oulun yliopisto selvittää voiko saamen kielten yliopisto-opintoja (perus-, aine- ja syventävät opinnot) vakiinnuttaa saamelaisalueella niin, että ne alkavat esimerkiksi kolmen vuoden välein (Ketterän korkeakoulun mukaisesti). Ketterän korkeakoulun opinnoissa 2019–2020 yhteensä 25 opiskelijaa suoritti saamen kielten aineopinnot. Tämä kertoo siitä, että opiskelijoita houkuttavat opinnot, joita voi suorittaa saamelaisalueella. **Järjestetään opintoja myös muualla saamelaisalueella kuin Inarissa tai etämahdollisuuksia hyödyntäen.** Tämä palaute on tullut esille Ketterän korkeakoulun opiskelijoilta ja sitä on käsitelty hankkeen ohjausryhmässä.

6.5 Luokanopettajakoulutus

16. Suositetaan, että Lapin ja Oulun yliopistot kehittävät luokanopettajaopintoja monimuoto-opintoina ainakin pääosin saamelaisalueella. Tässä eräänlaisena pilottina voi toimia PoKaOpe-hanke, Oulun yliopiston koordinoima opetus- ja kulttuuriministeriön rahoittama hanke, jonka tarkoituksena on vastata erityisesti Pohjois-Suomen ja Kainuun opettajapulaan sekä joustavoittaa maahanmuuttajien siirtymistä työelämään. Hanke toteuttaa syksystä 2021 alkaen kelpoisuuden tuottavat luokanopettajan monialaiset (60 op), erityisopettajan erilliset (60 op) ja englanninkielisenä opettajan pedagogisia opintoja täydentävät opinnot. Opinnot toteutetaan joustavasti tieto- ja viestintäteknologiaa hyödyntäen. Opinnot sisältävät sekä etäopiskelua että lähiopetusta.
17. Suositetaan, että Oulun ja Lapin yliopistot luovat luokanopettajakoulutukseen saamenkielisen opiskelijan opintokokonaisuuden. Opintokokonaisuudessa tarjotaan saamen kielten, saamelaisen pedagogian ja saamen kielen ja kirjallisuuden didaktiikan opintoja sekä kielikylypöpetusmetodeja. Opetusharjoitteluita voi tehdä ainakin osin saamenkielissä kouluissa tai luokissa kenttäkouluissa tai harjoittelukouluihin perustettavissa saamenkielissä luokissa. Lapin yliopistossa 5 op:n opintokokonaisuus on jo tarjolla.

6.6 Aineenopettajakoulutus ja erityisopettajakoulutus

18. **Monet saamenkielisen opetuksen kehittämistoimenpiteet sekä koko lukio-opetuksen ja saamenkielisten ylioppilaskirjoitusten kehittäminen ovat riippuvaisia saamenkielisten aineenopettajien saatavuudesta.** Asiaa on pyritty ratkomaan jo 1990-luvulta alkaen. Tarkastellaan, miten voidaan tarjota saamelaisten kotiseutualueella tai verkossa tapahtuvaa koulutusta aineenopettajan kelpoisuuden saavuttamiseksi. Jo luokan- tai aineenopettajana toimiville kehitetään verkko- ja monimuoto-opintoja perus- ja lukio-opetuksen oppiaineissa sekä erityisopetuksessa. Opintojen kautta on mahdollisuus hankkia kelpoisuus opettaa ainetta, ja ne räätälöidään saamelaisopetuksessa toimiville. Kaksoiskelpoisuus tai kelpoisuus useammassa opetettavassa aineessa on erityisen hyödyllistä saamelaisalueen pienissä kouluissa. Pautamon (2010: 26) mukaan ”tulee selvittää, miten eri aineiden aineopinnot on mahdollista suorittaa etä- ja monimuoto-opetuksena, jossa vaadittavien aineopintojen lisäksi otetaan huomioon saamelainen perspektiivi.” Pautamo ottaa esille myös sen, että tulee varmistaa Norjassa suoritettavien erillisten opintopisteiden hyväksyttävyyden suomalaisissa yliopistoissa siten, että kun opiskelija valitsee kurssin esim. Saamelaisesta korkeakoulusta, sen vastaavuus suomalaisessa korkeakoulussa on tiedossa opintoja aloitettaessa.

- Aineenopettajien erillinen koulutustarve todetaan myös selvityksessä saamenkielisistä palveluista (Saamenkielisten palveluiden nykytilakartoitus 2017). Aineenopettajien koulutuksen kehittämistä varten neuvotellaan Oulun yliopiston kanssa valtakunnallisesta vastuusta, ja suositetaan, että Giellagas-instituuttiin perustetaan saamenkielisten aineenopettajien koulutuksen koordinaattorin tehtävä.
19. Suositetaan, että Oulun yliopisto kehittää opintokokonaisuuden, jota tarjotaan eri aineiden aineenopettajien koulutusohjelmaan hakeutuville saamenkielisille opiskelijoille. Tavoitteena on, että saamenkielinen aineenopettajakoulutukseen saapuva opiskelija saa halutessaan saamen kielen sekä saamelaisen pedagogiikan ja didaktiikan opintoja ja oppii oman alansa sanastoa saameksi. Sovitaan yhdessä ainelaitosten kanssa kurssien korvaavuuksista tutkinnossa.
 20. Täydennyskoulutusopintoihin laaditaan opiskelijalle henkilökohtainen opetussuunnitelma ja selkeä rahoituskanava; saman suosituksen on esittänyt Pautamo (2010: 26). Suomen kulttuurirahasto tukee Ketterän korkeakoulun opiskelijoita 300 000 eurolla stipendein, mikä mahdollistaa tehokkaan opiskelun ja irrottautumisen työstä opintojen ajaksi. Myös inarinsaamen täydennyskoulutuksen onnistuminen edellytti opiskelijoiden rahoituksen varmistamista.

6.7 Didaktiikka

21. Suositetaan Oulun yliopistolle saamen kielen ja kirjallisuuden didaktiikan yliopistolehtorin viran perustamista, jotta edellä mainittuja saamelaisen pedagogiikan ja didaktiikan opintoja voidaan tarjota ja kehittää sekä alaa tutkia. Lapin yliopiston kasvatustieteellisessä tiedekunnassa on saamen kielen ja kulttuurin lehtori, joka Lapin yliopistossa vastaa osin tällaisista opinnoista. Oulun yliopistossa ei ole vastaavaa tehtävää.

6.8 Saamenkielisen henkilöstön työssä pysyminen ja jaksaminen

Vahvistetaan saamenkielisen varhaiskasvatuksen ja opetuksen henkilöstön ammattitaitoa ja työssä jaksamista seuraavin toimenpitein:

22. Suositetaan koulutuksen järjestäjiä varmistamaan, että saamenkielisten varhaiskasvatus- ja opetusalan opiskelijoiden peruskoulutussisältöihin kuuluu saamen kielen, monikielisyyden ja saamelaisen pedagogiikan ja didaktiikan opintoja sekä kenttäharjoittelua. Nämä opinnot valmistavat opiskelijaa tulevaan työelämään ja vahvistavat opiskelijan ammattitaitoa saamenkielisen varhaiskasvatuksen ja opetuksen kentällä.

23. Työssä jo oleville ammattilaisille järjestetään säännöllisiä saamenkielisen varhaiskasvatuksen ja opetuksen erityiskysymyksiin paneutuvia koulutuksia ja yhteisiä tapaamis- ja keskustelumahdollisuuksia. Tästä esimerkkinä toimi 2014–2015 Oulun yliopiston ja Saamelaiskäräjien yhteistyössä tuottama kielikylpymenetelmien koulutus saamen opettajille. Myös saamenkielisen palvelujen kartoituksessa todetaan: ”Saamenkieliselle henkilöstölle järjestetään tarpeenmukaista täydennys- ja lisäkoulutusta” sekä ”Saamen opettajien täydennyskoulutusresurssit kuntoon: ei vain ilmaisia kursseja vaan myös kulujen korvaamista kunnille/kouluille (matkat, majoitus, sijaiset), lisää etäkoulutuksia ja verkostoitumistapahtumia” (Saamenkielisten palveluiden nykytilakartoitus 2017: 22, 30). Osoitetaan vastuu ja varat saamenkielisen henkilöstön täydennyskouluttamiseen.

Koulutustarpeita on erilaisten koulutuksissa ja kentällä käytyjen keskustelujen sekä lähteen *Saamenkielisten palveluiden nykytilakartoitus* (2017) mukaan ainakin:

- 1) saamen kielessä ja kirjoittamisessa
Äidinkielisetkin työntekijät kaipaavat oman alansa sanaston ja perinnesanaston syventämistä. Toisaalta kasvat- ja opetustyössä on paljon saamea vieraana kielenä puhuvia, joille jatkuvat kielikoulutukset olisivat tarpeen. Läheskään kaikki erityisesti varhaiskasvatuksen työntekijät eivät ole saaneet opetusta oman kielensä kirjoittamisesta tai opetus on ollut puutteellista. Työn sujuvuuden kannalta kirja-kielen hallinta olisi tärkeää.
- 2) saamen kielen lukemisen ja kirjoittamisen opettamisessa
Saamen kielen didaktiikan opintojen puuttuessa tämä opetuksen osa-alue koetaan haastavaksi. Aihetta on tutkinut tarkemmin Hanna Outakoski. Outakoski vietti lukuvuoden 2018–2019 Utsjoen Karigasniemen koulussa tutkien oppilaiden kirjoittamisen taitoa ja kirjoittamisen opettamista.
- 3) saamelaisessa pedagogiikassa
Suomenkielisen koulutusjärjestelmän kouluttamat varhaiskasvattajat ja opettajat eivät ole saaneet juurikaan opintoja saamelaisessa pedagogiikassa. Norjan Saamelainen korkeakoulu on järjestänyt erillisiä saamelaisen pedagogiikan opintojaksoja, joita myös jotkut Suomen puolen opettajat ovat suorittaneet.
- 4) kielikylpymenetelmissä ja monikielisen lapsen kielenkehityksessä
Kielikylpymenetelmien koulutusta tarvitaan erityisesti kielipesissä, mutta käytännössä myös äidinkielisten lasten päivähoitossa, jossa lasten kielitaitotaso on tosi-asiassa hyvin vaihteleva.

- 5) tieto- ja viestintäteknikan käytössä saamen kielen ja saamenkielisessä opetuksessa
 - 6) saamelaiskulttuurisisältöjen tuomisessa omaan työhön
 - 7) Norjan saamelaisessa korkeakoulussa opiskelleet voivat kaivata täydennyskoulutusta aivan toisenlaisissa asioissa, kuten Suomen lainsäädännössä ja opetus- ja varhaiskasvatussuunnitelmien perusteissa.
24. Kannustetaan työnantajia selvittämään, miten saamenkielisen varhaiskasvatus- ja opetusalan veto- ja pitovoimaa voidaan lisätä. Muistutetaan vastuutahona olevaa Valtiovarainministeriötä saamen kielen elvytystoimenpideohjelman toimenpiteestä 15:

”Selvitetään yhteistoiminnassa saamelaisten kotiseutualueen kuntien ja työmarkkinaosapuolten kanssa mahdollisuuksia kannustinjärjestelmän luomiseksi koulutetulle saamenkieliselle opetustoimen ja varhaiskasvatuksen henkilöstölle sen varmistamiseksi, että pätevällä henkilöstöllä on riittävästi halukkuutta työskennellä koulutetaan vastaavissa tehtävissä saamelaisten kotiseutualueella.”

Suositus toistuu myös saamenkielisten palveluiden selvityksessä (Saamenkielisten palveluiden nykytilakartoitus 2017: 22). Toimenpidettä ei selvityshenkilön tietojen mukaan ole pantu täytäntöön.

Ilkka Korhonen on 2013 (*Saamelaisten koulutusasian yhteistyöelimen kokousmuistio*) tehnyt Saamelaisten koulutusasian yhteistyöelimelle aloitteen saamelaisopetuksen pankista, jossa yhteisellä päätöksellä saamenkielisten opettajien opetusvelvollisuutta pienennetään ja näin annetaan mahdollisuus opetuksen kehittämiseen ja opetusmateriaalin laatimiseen. Otetaan aloite tarkasteluun koulutusasiain yhteistyöelimessä uudestaan.

Kunnat työnantajina ovat jo ryhtyneet toimiin saamenkielisen henkilöstön saatavuuden parantamiseksi. Inarin kunta maksaa kaikille työntekijöilleen 3 % Inarilisää. Saamelaisten kotiseutualueella jotkut kunnat ovat nostaneet henkilöstölle maksettavaa saamen kielilisää merkittävästi viime vuosina. Utsjoen kunta maksaa 150 € kielilisää saamen kielen kirjallisesta ja suullisesta taidosta ja 100 € lisää saamen kielen suullisesta taidosta. Enontekiön kunta maksaa kielilisää 20–150 € kuussa. Näillä toimilla on pyritty lisäämään kiinnostusta työskennellä alueella. Kuitenkaan erityisesti saamenkieliselle varhaiskasvatus- ja opetushenkilöstölle suunnattua kannustinjärjestelmää ei ole.

Lähteet

- Aikio-Puoskari, Ulla. 2007. Saamelaisopetus osana suomalaista peruskoulua – kielenvaihdoksen vai revitalisaation edistäjä? – Teoksessa A. Aikio & J. Ylikoski (toim.) Sámit, sánit, sátnehámit. Riepmočála Pekka Sammallahtii miessemánu 21. beaivve 2007. Helsinki: Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia 253, s. 73–84.
- Aikio-Puoskari, Ulla 2017. *Saamenkielisten opettajien saatavuus, tilanne ja koulutustarpeet*. SELVITYS Dnro 417/D.a.9/24.10.2017. Saamelaiskäräjät.
- Aikio-Puoskari, Ulla 2020. Henkilökohtainen tiedonanto. Sähköposti 23.10.2020.
- Arola, Laura 2014. *Selvitys kielipesätoiminnan laajentamisesta saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella*. Saamelaiskäräjät.
- Koulutus- ja oppimateriaalilautakunnan koulutuspoliittinen tiedonanto 2019 Saamelaiskäräjien kokoukselle* 17.–18.12.2019.
- Lapin kansa 5.2.2019 Saamenkieltä taitavista on pula, eläköityminen lisää tarvetta. <https://www.lapinkansa.fi/saamenkielta-taitavista-on-pula-elakoityminen-lisa/156463>. Luettu 7.10.2020.
- Pasanen, Annika 2016: *Saamebarometri 2016*. Selvitys saamenkielistä palveluista saamelaisalueella – Sámi giellabaromehter 2016. Čielggadus sámegeielat bálvalusain sámequovllus. Oikeusministeriön julkaisu 39/2016. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-530-0>
- Pautamo, Ellen 2010: *Saamenkielisten aineenopettajien koulutuksen nykytila ja kehittämistarpeet*. Giellagas-instituutti, Oulun yliopisto.
- Rahko-Ravantti, Rauna 2016: *Saamelaisopetus Suomessa*. Tutkimus saamelaisopettajien opetustyöstä suomalaiskouluissa. Lapin yliopisto, Rovaniemi.
- Rasmus, Minna 2010: *Saamen kielten ja saamelaisen kulttuurin koulutustarpeet Suomessa*. Publications of the Giellagas Institute 13.
- Protokoll fra nordisk fellesmøte –07.11.01 <https://www.regjeringen.no/contentassets/36f173a5a10a46b0bfb0c0f8e2515f7/protokoll-fra-nordisk-fellesmote-07.11.01.pdf>. Luettu 7.10.2020.
- Saamelaisten koulutusasian yhteistyöelimen kokousmuistio 2/2012 – 2015 Dnro237/D.k.8/2014*. Liite 4. Ilkka Korhosen aloite. Saamelaiskäräjät.
- Saamenkielisten palveluiden nykytilakartoitus*. (2017) Saamelaisten lasten-, nuorten ja perheiden palvelut. Saamelaiskäräjät, Posken saamelaisyksikkö, Riitta Lehtola, Pia Ruotsala.
- Saamelaiskäräjät: Saamenkielisten työntekijöiden rekrytointi. Verkkosivu. Luettu 10.9.2020. <https://www.samediggi.fi/saamenkielisten-tyontekijoiden-rekrytointi/>
- Saamelaiskäräjät 2019: Saamelaiskäräjien koulutus- ja oppimateriaalilautakunnan koulutuspoliittinen tiedonanto. Saamelaiskäräjät: Koulutus- ja oppimateriaalitoimisto.
- Saamelaiskäräjät 2020: Saamelaisopetuksen yhteenvetotilastot, koonnut Ulla Aikio-Puoskari 10.9.2020. Saamelaiskäräjät: Koulutus- ja oppimateriaalitoimisto.
- Sámegeielat oahpaheaddjiid skuvlejupmi / Saamenkielisten opettajien koulutus*. OPM:n työryhmien muistioita 1999:10.
- Toimenpideohjelma saamen kielen elvyttämiseksi*. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2012:7. Opetus- ja kulttuuriministeriö: Korkeakoulu- ja tiedepolitiikan osasto.
- Valtioneuvoston periaatepäätös toimenpideohjelmaksi saamen kielen elvyttämiseksi*. Opetus- ja kulttuuriministeriö 3.7.2014. Liite 2.
- Yle 28.5.2018. Saamenkielistä opettajista on huutava pula saamelaisalueella: "Utsjoki jää Inarin palveluiden ja Norjan palkkojen väliin". <https://yle.fi/uutiset/3-10226159>. Luettu 7.10.2020.

Opetus- ja kulttuuriministeriö

Undervisnings- och kulturministeriet

Ministry of Education and Culture

Ministère de l'Éducation et de la Culture

ISBN 978-952-263-836-6 (PDF)

ISSN 1799-0351 (PDF)